İSTANBULUM

66

Yedinci Tepe

Cerrahpaşa

Rahmi G. Öğdül

CERRAHPAŞA: YEDİNCİ TEPE

Rahmi G. Öğdül

Heyamola Yayınları - 2010

Rahmi G. Öğdül

1960'ta Fatih'te doğdu. Hırka-i Şerif İlkokulu, Bozdoğan Ortaokulu ve Vefa Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü'ne girdi. Daha sonra Boğaziçi Üniversitesi Çevre Bilimleri Enstitüsü'nde yüksek lisans programına devam etti bir süre. 1986'da araştırma görevlisi olarak girdiği İ.Ü. Su Ürünleri Fakültesi'nden 2002 yılında ayrıldı. Bu fakültedeyken İskoçya, Edinburgh'ta iki yıl kadar deniz biyolojisi üzerine ve farklı konularda çalışmalar yaptı.

Edinburgh'dan döndükten sonra ilgi alanını daha çok sosyal ve kültürel konulara kaydıran Öğdül, Varlık dergisi ve Öküz dergisinde yazılar yazdı. Bu yazılar daha sonra kitaplaştırıldı. Bir taraftan da edebiyat, sosyoloji, sanat tarihi alanlarındaki birçok kitabı Türkçeye kazandırmakla uğraştı. Su Ürünleri'nden ayrıldıktan sonra Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde temel tasarım dersi içinde kavramsal konularda dersler vermeye başladı. Halen bu üniversitede yarı-zamanlı öğretim görevliliğini sürdürmekte ve ayrıca İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde de yine yarı-zamanlı öğretim görevlisi olarak, insan bedeni ve doğanın metinlerde ve görsel sanatlardaki temsilleri konusunda dersler vermektedir.

Bunların dışında, Açık Radyo'da pazartesileri "Yolgeçen" adlı sözel bir program hazırlayıp sunuyor ve BirGün gazetesinde düzenli olarak perşembe günleri kültür-sanat yazıları yazıyor. Öğdül, eşi ve çocuğuyla birlikte, halen Fatih, Haseki semtinde yaşamını sürdürmektedir.

Cerrahpaşa: Külliyeler Semti

Güney yamaçları Marmara Denizi'ne, kuzey yamaçlarıysa şimdiki Vatan Caddesi'nin (Adnan Menderes Bulvarı) yer aldığı vadiye doğru inen İstanbul'un yedinci tepesi üzerine kurulmuş kentin en eski semtlerinden biridir Cerrahpaşa. Aksaray'dan itibaren yükselmeye başlayan bu tepenin üzerinden ve dolayıyla semtin içinden geçen iki ana yol var: Cerrahpaşa Caddesi-Koca Mustafa Paşa Caddesi ve Haseki Caddesi-Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi. Semt bu iki ana yol'un arasında ve etrafında gelişmiş. Yine Aksaray'dan başlayan ve sahilde bir zamanlar mevcut olan deniz surlarının dibinden Yedikule'ye uzanan Samatya CaddesiAbdurrahman Caddesi, semtin güney sınırlarını oluşturuyor. Komşu semtlerin arasına süzülen dar ve kıvrımlı sokaklarıyla semtler arasındaki sınırları muğlaklaştıran bir yapısı var bu semtin. Burada yaşayanlar açısından Cerrahpaşa, Haseki, Davutpaşa semtleri arasındaki sınırları tam olarak kestirebilmek neredeyse mümkün değil; bu nispeten dar alanda bir sokaktan diğerine geçtiğinizde semt değiştiriyorsunuz. Haseki Külliyesi'ne ait Darüşşifa'nın hemen alt sokağında, yani Haseki'de otursam da iki sokak sonra kendimi Cerrahpaşa'da ya da Davutpaşa'da buluveriyorum. İstanbul'un fethinden sonra camilerin, mescitlerin etrafında hızla Müslüman mahallelerinin kurulduğu bu yörede semtler, adlarını sultanların ya da vezirlerin yaptırdığı büyük külliyelerden alıyor. Dolayısıyla külliyelerin inşa tarihleri aynı zamanda semtlerin de tarihini gösteriyor.

Bu tepeye ilk inşa edilen ve yöreye ilk adını veren külliye, II. Beyazıd'ın vezirlerinden Davut Paşa'nın inşa ettirdiği ve kendi adıyla anılan Davut Paşa külliyesidir. 1485'de tamamlanan bu külliye cami, tabhane, medrese, aşevi, mektep, türbe ve çeşmeden oluşuyordu. Ayrıca Davut Paşa, külliyenin yer aldığı tepenin Marmara denizi kıyısına, şimdiki Samatya caddesi üzerine bir de çiftehamam inşa ettirmişti. Cerrahpaşa Hastanesi'nin hemen yanındaki Yokuş Çeşme Sokak'tan aşağı indiğinizde yolun karşısında bu çifte hamamla karşılaşıyorsunuz. Hamamın hemen arkasındaki deniz surlardaki kapı Davutpaşa kapısı olarak anılmaktaydı. Bu kapının hemen dışında denize doğru uzanan küçük bir ahşap iskele yine Davutpaşa iskelesi olarak bilinmekteydi (surlarla birlikte kapı ve iskele sahil yolu yapımı sırasında yıkılmıştır). Artık ne kapı ne de iskele var; sadece kapıya ve iskelenin yerini gösteren Davutpaşa İskelesi Sokağı duruyor yerli yerinde. Bu semtte 16. yüzyılda on dört mahallenin yer aldığı

bilinmektedir. Davut Paşa'nın adıyla anılan külliye, çifte hamam, surlardaki kapı ve iskele 15. ve daha sonraki yüzyıllarda semtin önemli referans noktalarını oluşturuyordu.

Daha sonra 1538-1551 yılları arasında Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Haseki Hürrem Sultan için Mimar Sinan'a yaptırdığı Haseki Külliyesi inşa edildi. Bu külliye de cami, medrese, imaret, darüşşifa ve sibyan mektebinden oluşuyordu. Külliye Haseki Caddesi üzerinde yer alıyor. Keyci (Keçi) Hatun, Nevbahar ve Başçı Hacı Mahmud mahalleleri bu semtin sınırları içinde kalıyordu. Yakın zamana kadar gelen Keçi Hatun ve Nevbahar Mahalleleri, 2008'de belediye meclisi kararıyla Haseki Sultan adıyla tek bir mahalle halinde birleştirilmiştir.

Cerrahpaşa semtini adını veren külliye ise III. Mehmed'in padişahlığı zamanında bir süre sadrazamlık yapan Cerrah Mehmed Paşa tarafından yaptırılmış ve 1593'de tamamlanmıştır. Cerrah Mehmed Paşa'nın, sultanı sünnet ettiği bilinmektedir. Sultan bu operasyondan memnun kalmış olacak ki daha sonra bu cerrahı sadrazamlığa atamıştır. Mimarlığını Davut Ağa'nın yaptığı bu külliye cami, türbe, çeşme ve çifte hamamdan oluşmaktaydı. Ayrica 1587'de Gevher Sultan'ın yaptırdığı medrese de bu külliyenin içinde yer almaktadır. Cami avlusunun içindeki türbede semtimize adını veren Cerrah Mehmed Paşa ve oğulları yatıyor.

Cerrahpaşa semti eskiden tek bir mahalleden oluşuyordu: Hobyar Mahallesi'nden. 1930'lar gibi geç bir tarihte bile semtin yaşlıları Cerrahpaşalı yerine Hobyarlı sıfatını tercih ediyorlarmış. Hobyar Mahallesi'nin tarihi, semte adını veren külliyeden daha eski. Hobyar Mescidi 16. yüzyılın başlarında Mısır Valisi Hoca Üveys Paşa tarafından yaptırılmış. 1692'de çıkan yangında harap olan bu mescit 20. yüzyılın başına kadar yıkıntı halinde gelmiş. Cerrahpaşa Hastanesi'nin inşaatı sırasında tamamen ortadan kaldırılan bu mescitten geriye, şimdi hastane bahçesi içindeki bir sokak adı (Hobyar Camisi Sokak) kalmıştır sadece. Cerrahpaşa Hastanesi bu eski Osmanlı mahallesinin büyük kısmını yutmuştur. 2008'de belediye meclisi kararıyla Hobyar Mahallesi, Kasap İlyas ve Davutpaşa mahalleleriyle birlikte tek bir mahalle, Cerrahpaşa Mahallesi adı altında birleştirilmiştir.

Vadideki Ev

Aksaray'dan başlayıp Marmara Denizi kıyıları boyunca yükselen ve en yüksek noktasına Topkapı'da ya da Bizanslıların "Romanus Kapısı" dedikleri noktada erişen, İstanbul'un yedinci tepesinde yer alıyor Cerrahpaşa. Bizanslılar Cerrahpaşa'nın bulunduğu tepeye Kserolofos (Kuru Tepe) diyorlarmış. Bu tepenin güney yamaçları Marmara Denizi'ne, kuzey yamaçlarıysa Osmanlıların Bayrampaşa deresi, Bizanslıların ise Likos deresi diye andıkları akarsuyun aktığı vadiye bakıyor. İşte ben bu kadim derenin taşıdığı alüvyonlarla zenginleşmiş, bereketli tarım topraklarının yer aldığı bu vadide doğdum ve tepeye, Cerrahpaşa'nın komşu semti Haseki'ye taşınmadan önce çeyrek yüzyıl kadar ailemle birlikte burada yaşadım. Ev, eski günlerin bir tanığı olarak Şair Cem Sokak'ta yerinde duruyor hâlâ; fakat içinde yer aldığı vadinin dekoru tamamen değişti o günlerden bu yana. Bir zamanlar ortalarında karanlık dipsiz kuyuların bulunduğu, tadını unutamadığım domateslerin, marulların, kıvırcık salataların, sebzelerin yetiştiği bostanların yerinde artık devasa beton kütleler yükseliyor.

Ev hâlâ orada duruyor. Önünden her geçişimde, çocukluğumla birlikte yitirdiğim her şeyi bana hatırlattığından olacak, hüzne kapılıyorum çoğu kez. Apartmanların arasında sıkışıp kalmış, üç katlı kâgir bir ev. Anıları barındıran bir kutu olarak hâlâ ayakta durması iyi mi yoksa kötü mü, bilemiyorum. Artık tamamen işlev değiştirdiği için ev olmaktan çıkmış; üst katını bir sigorta şirketi, alt katınıysa Van Kahvaltı Salonu işgal ediyor. Biraz da çocukluk, gençlik anılarıma, sarıp sarmalayıcı, koruyucu yuva mefhumuna bir saldırı olarak algılıyorum galiba bu dönüşümü. Ön cephesi btb tabir edilen cam mozaikle kaplanarak modern bir görüntü verilmeye çalışılmış; eski bir yapı tekniğiyle inşa edildiğini, eski bir döneme ait olduğunu saklamaya çalışmışlar adeta. Barındırdığı anılarını silmeye çabalamışlar sanki.

Evin Tarihi

Babam Mehmet Vedat'ı konuşturuyorum, kendisi 1926 doğumlu (84 yaşında). Çok eski Fatihli olduğumuzu öğreniyorum babamdan. Bu kitabı yazmaya kalkışmadan önce, kökenler sorunu üzerinde çok fazla kafa yormamıştım, meseleyi deşmemiştim açıkçası; sürekli göç edilen ve herkesin birbiriyle karıştığı, kaynaştığı bu topraklarda köken araştırmasının pek yararı olmayacağını, üstelik gereksiz bir şey

olduğunu düşünüyordum, ki halâ böyle düşünüyorum. Babaannemin çok küçük yaşta, Balkan Harbi öncesi Selanik'ten İstanbul'a göç ettiğini ve doğma büyüme İstanbullu olan dedem Rahmi ile evlendiğini ve bu evlilikten tek çocuklarının, yani babamın dünyaya geldiğini biliyordum sadece, bir de anne tarafımın Balıkesir Gönenli olduğunu. Onlarda annem beş yaşındayken Fatih Hırka-i Şerif semtine, ekonomik nedenlerden dolayı göç etmişler. Göç yolları İstanbul da kesişince ben ve kardeşim dünyaya gelmişiz. Bu kadarı yetiyordu bana, ama babamı konuşturdukça geçmişimin ayrıntılarını öğreniyorum; kişisel tarihlerin kentin ve ülkenin tarihiyle kesiştiğini görüyorum. Her ne kadar büyük harflerle yazılan tarih küçük insanların yaşadığı olaylardan çok bahsetmese de, asıl tarihi bu küçük insanların başına gelenler, kurulan ilişkiler, çekilen acılar, yaşanan sevinçler, bir yerden başka yere taşınmalar oluşturuyor çokça. Toplumsal ağları oluşturanlar, genişletenler bu küçük insanlar. Adı sanı bilinmeyen, küçük insanlar yapıyorlar tarihi aslinda.

Babasını çok küçük yaşta, yedi yaşında yitiren babama geçmişe dair hatırladıklarını anlattırıyorum. O da annesinden işittiklerini aktarıyor bana: Dedesi Salih ve ailesi önceleri Fatih Kıztaşı'nda oturuyorlarmış. Büyük dede Salih Dolmabahçe Sarayı'nda çalışıyormuş, ama ne iş yaptığını tam olarak bilmiyor babam; kâtip ya da hizmetli olarak çalışıyordu muhtemelen. Salih dedenin sarayla olan bağlantısını çok iyi hatırlıyor babam. Babası öldükten sonra sekiz yaşındayken annesiyle birlikte Kuzguncuk'ta bir Osmanlı paşasının konağına ziyarete gitmişler. Bu paşaya Salih dedenin eşi, yani babamın babaannesi sütannelik yapmış. Doğduğunda paşanın kırmızı kadife kaplı bir kutu içinde hediye ettiği gümüş mama takımını vitrinli dolabının içinde hala özenle saklıyor babam. Ancak ziyaret sırasında hayal kırıklığı yaşadıklarını, hiçbir ikramda bulunmadıklarını da hatırlıyor, içerlemiş bu olaya. Güya konağın âdetine göre yemek vakti dışında gelen konuklara bir şey ikram edilmezmiş, babamlar da öğle sonrası ziyarete gitmişler. Babam bu konuda bir şey söylemese de bu hayal kırıklığının, kocası öldükten sonra oğluyla hayatta tek başına kalan babaannemin paşadan destek beklentisiyle ilişkili olabileceğini düşünüyorum.

Daha sonra dedemin ailesi Kıztaşı'ndan Parmakkapı semtine, yani Bayrampaşa Vadisi'nde doğup büyüdüğüm evin arsasında yer alan iki katlı ahşap eve taşınıyor. Babamın babası, yani dedem Rahmi 1888'de bu evde doğmuş. Dedemin üç kardeşi daha varmış: Nail, Sabri ve Cemal. En büyükleri ve en ele avuca sığmazları olanı Nail'in savaş yıllarında kaybolduğunu ve bir daha hiçbir haber alınamadığını, Sabri'nin Yenibahçe'de at çiftesiyle öldüğünü, en küçükleri olan

Cemal'inse saralı olduğunu ve sara nöbeti sırasında Eyüp'te sele kapılarak vefat ettiğini söylüyor babam. Dolayısıyla kardeşler arasında tek dedem hayatta kalmış.

Hiç tanımadığım, babamınsa yedi yaşında kaybettiği dedem askerdeyken ya da askerden döndükten sonra çıkan bir yangında Fatih'teki bu ahşap ev yanmış. Büyük olasılıkla 1918 tarihli Cibali-Fatih-Altımermer yangını dedikleri büyük yangın sırasında yanmıştı bu ev. Babam Fatih yangınında yandığını biliyor sadece, kesin bir tarih veremiyordu. Araştırırken bu evin hemen üst sokağında yer alan Parmakkapı Camisi'nin de 1918 tarihinde tamamen yanıp yok olduğunu öğrendim. Eski bir Bizans kilisesi yıkıntıları üzerine Kazasker Mehmet Efendi tarafından inşa edilmiş bu cami 1766 depreminde yıkılınca, aynı yıl Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa yerine yenisini yaptırmış ve bu cami de 1918 yangınında tamamen yok olmuş. Daha sonra çocukluğumda mahalleli kendi aralarında para toplayarak, bu arsaya yine Parmakkapı adını taşıyan beton bir cami inşa ettirdiler.

İstanbul'un yangınları ve salgın hastalıkları meşhur o zamanlar. Eski İstanbul'da yaşayanların kişisel tarihlerinde ve kent içi göçlerinde bu yangınların önemli bir yeri var. Bizim aile de bu yangınlardan nasibini almış. Babam, babaannesinin yanan evden bir çalar saat bir de duvarda asılı duran Kuran'ı alma fırsatı bulabildiğini söylüyor. Anlaşılan, canını zor kurtarabilmiş yangından. Bunun üzerine aile Eyüp Nişanca'da satın aldıkları ahşap bir eve taşınmışlar. Babaannem Nişanca'daki bu eve gelin gelmiş, babam da bu evde doğmuş. Rahmi dedenin Uzunçarşı'da ahşap ev eşyaları ürettiği bir marangoz dükkânı olduğunu ve tam olarak bulunduğu yeri çok iyi hatırlıyor babam. Günümüzde de Tahtakale'de hâlâ satılan oklava, sofra, sandalye, tabure gibi tahta eşyalar üretip satıyormuş dükkânında.

Babasını yedi yaşındayken 1934 senesinde kaybeden ve annesiyle bir başlarına kalan babam ilkokulu dördüncü sınıfta terk etmiş; "Okumaya karşı pek merakım yoktu" diyor babam. Babaannem Hayriye okumasını çok istemiş oysa. "Yedi ya da sekiz yaşlarındaydım" diye hatırlıyor babam; "Annem kolumdan tuttuğu gibi, o sıralar Dolmabahçe'de oturan Atatürk'ün huzuruna çıkmak üzere saraya götürdü beni." Niyeti, yetim kalan oğlunu parasız yatılı okutabilmek için Atatürk'ten yardım istemekmiş. Ama kapıdaki polisler içeri girmelerine izin vermemişler. Babam okumadı, ama kardeşim ve beni okutabilmek için hem kendi imkânlarını zorladı hem de bizlerin ara yollara saparak dağılmamızı önlemek için elinden geleni yaptı. Kendisi okulu terk ettikten sonra tornacılık, marangozluk gibi çeşitli işlerde

çalıştıktan sonra, on altı yaşında Eyüp'teki Bahariye Dokuma Fabrikası'na dokuma işçisi olarak girmiş; daha sonra Alibeyköy'e taşınan bu fabrikada emekli oluncaya kadar ustabaşı olarak çalışmıştı. Babaannem de kocası öldükten sonra bir ara oğluna bakabilmek için bu fabrikanın bobin kısmında çalışmış; beni de babam liseyi bitirdikten sonra bu fabrikaya sokmuştu. Üniversiteyi kazanana dek fabrikanın desen dairesinde minyatür el dokuma tezgâhlarında numune kumaşlar dokumuştum. Aile tarihinde bu fabrikanın önemli bir yeri var anlayacağınız; bir işçi çocuğu olarak fabrika yaşamını, tam iki buçuk sene, üniversiteye girinceye dek bizzat yaşamıştım. Buradaki dostluklar, direnişler daha sonraki hayatımda da bana yol göstermişti.

1946 yılında askere giden babamın askerliği tam üç yıl sürmüş. Askerden sonra Nişanca'daki evi satmaya ve Fatih'teki dededen kalma yangın yerine ev yaptırmaya karar veriyorlar. Bu kararı almalarında yaşadıkları evin ahşap ve eski olması önemli bir rol oynasa da, Eyüp'ün ücra bir semt olması ve kent merkeziyle ulaşımının özellikle geç saatlerde hiç olmaması da etkili olmuş anlaşılan. Babam arkadaşlarıyla birlikte hafta sonları Taksim'e çıktıklarında, eve dönerken zorluk yaşadıklarını anlatıyor. Edirnekapı'ya kadar tramvayla geldikten sonra Nişanca'ya kadar yürümek zorunda kalıyorlarmış. Yeri gelmişken, Taksim'de İstiklal Caddesi üzerinde, Ağa Camisi'nin yakınlarında Otomatik adındaki birahaneye uğrarlarmış önce. Burası kadınların ve erkeklerin bir arada bulundukları bir mekânmış. Sonra da saz fasıllarının olduğu gazinolarda eğlenceli saatler geçirirlermiş. Her neyse, sonunda Fatih'e taşınmaya karar veriyorlar. Nişanca'daki evi o zamanın parasıyla dört bin liraya satmışlar; babamın çalışarak biriktirdiği altı bin lirayı da bu paranın üzerine ilave ederek on bin lirayla evin inşaatına girişiyorlar.

Evin müteahhitliğini, Babam Çorlu'da süvari tümeninde askerlik yaparken tanıdığı, asker arkadaşı Necati üstleniyor. Evin inşaatı sırasında Necatilerin Şehremini'ndeki evlerinde kalmışlar. 1951'de başlayan inşaat, eğlence hayatını, çapkınlığını çok seven Necati'nin babamın paralarını yemesi nedeniyle 1953'de tamamlanabilmiş ancak. Aynı yıl babaannemle birlikte taşınıyorlar eve. Böylelikle 1918'de ailenin yangın nedeniyle terk ettiği Fatih'teki yere tam otuz beş sene sonra geri dönüyorlar.

Göç Yolları Fatih'te Kesişiyor

Babamın anlattıklarından babaannem Hayriye'nin ailesiyle birlikte Selanik'te yaşadığını, hatta Atatürk'ün daha sonra müzeye çevrilen doğduğu evin bulunduğu sokakta oturduklarını ve Zübeyde Hanım'la

komşuluk yaptıklarını öğreniyorum. Ben 16 yaşındayken vefat eden babaannem Rumi 1313 yani miladi 1898 doğumlu; Balkanlarda milliyetçi çatışmaların, kıyımların sürdüğü yıllar. Bir akşam, bir çiftlikte kâhyalık yapan babasının at sırtında cesedi geliyor evlerinin önüne. Bunun üzerine aile apar topar Anadolu'ya göç etmeye karar veriyor. O zamanki hükümet İzmir'e yerleşenlere, mübadele sonucu Rumlardan boşalan toprakları verdiği için ailenin bir kısmı İzmir'e yerleşip, tarımla uğraşıyor. Babaannemin ağabeyleriyse İstanbul'a göç etmeye kararlı. Fatih'e, Hırka-i Şerif semtine yerleşiyorlar. Mülkleri olmadığı için hep kirada oturmak zorunda kalmış, hayatlarını o zamanın nakliye aracı olan at arabacılığı yaparak, İstanbul'un çeşitli yerlerinde bulunan at arabası iskelelerinde yük taşıyarak kazanmışlardı.

Annem Nurluhan'ın ailesiyse ekonomik nedenlerden dolayı, annem beş yaşındayken 1944 senesinde Gönen'den Fatih, Hırka-i Şerif semtine göç etmiş. Daha sonra aile, Yenibahçe'den Topkapı'ya doğru çıkan Arpa Emini yokuşu üzerinde, Şeyhülislam Sokağın'daki dut bahçelerinin sokağa bakan tarafında bir arsa satın alıyor ve üstü teras olan tek katlı bir ev yaptırıyorlar. Dede terlikçiydi, evin bodrum katında ürettiği terlikleri perakendecilere satardı.

Çocukken bu evin terasında geçirdiğim anları hiçbir zaman unutamam. Evi çevreleyen dut ağaçlarının dalları terasa doğru uzandığı için, çocuk boyumla hiç zorluk çekmeden terasta dolaşarak dut yemenin keyfi hiç aklımdan çıkmıyor. Şimdi bile her dut yiyişimde çocukluk anılarım yeniden canlanıyor aniden; ne kadar ilginç, bir nesne, lezzet ya da bir koku geçmişle bağlantı kurmamızı sağlıyor; aklımızın ucundan bile geçmeyen, neredeyse tamamen unuttuğumuz anılarımız bunlar sayesinde yeniden hayat bulabiliyor. Şimdi Vatan Caddesi'nin geçtiği, Bayrampaşa deresi vadisinin bir zamanlar meyve bahçeleri ve bostanlarla çevrili olduğunu bir kez daha hatırlamama yol açıyor dutlar.

Annemle babamın karşılaşmalarına babamın dayısının eşinin vesile olduğunu da belirtmek gerek. Hırka-i Şerifte annemlerle komşuymuş dayılar. Görücü usulüyle annemi istetmiş babam ve 1959 yılında annem, babamın dededen kalma arsaya inşa ettirdiği eve gelin gelmiş ve bir sene sonra 1960'da ben doğmuşum.

Aile açısından 1800'lerin ikinci yarısına dayanan vadideki evin tarihi, 1913'teki yangınla kesintiye uğramış ve 1953'te yeniden başlamış oluyordu böylece; ama başka hayatlarla. İstanbul'a bir vesileyle göç etmiş insanların kesiştikleri bir noktaydı burası aynı zamanda. Bu

kesişmeden yeni kesişmelere uç verecek başka hayatlar ortaya çıktı. Daha sonra ben ve kardeşim başka yerlerde başka kişilerle karşılaşarak kendi mikro tarihimizin başka yönlere doğru dallanmasına yol açtık. Her karşılaşma bu yüzden kökenden bir uzaklaşmayı içeriyor; toplumsal ilişkiler bir ağ gibi dallanıp budaklandıkça artık köken arayışlarının da pek bir önemi kalmıyor galiba, toplumsal ağın ne ucu ne de sonu var çünkü; toplumsal ilişkiler ağının hep ortasındayız, hep aradayız.

Vadim O Kadar Yeşildi ki

Vatan Caddesi'ne dik inen Şair Cem Sokak'taydı evimiz, caddenin hemen yanı başında. Bu sokakta bahçe içinde çoğunlukla tek katlı ahşap ya da kâgir evler vardı. Bu evler arsa denilen tanımsız, boş mekânlarla, bahçelerle, bostanlarla birbirinden ayrılmıştı. Evler arasında mesafe bulunmasına rağmen, günümüzde dip dibe yaşanan apartman hayatlarından çok daha yakın ilişkiler kuruluyordu insanlar arasında. Teknoloji ve modern hayat fiziksel mesafeleri yok etmişti etmesine, ama insanlar arasındaki sosyal mesafeler tuhaf şekilde giderek genişliyordu; fiziksel ve sanal mesafeler daraldıkça insanlar daha fazla yalnızlaştılar.

Radyo Geceleri

Evimiz batıya bakıyordu. Yaz akşamları terasta yemek yerken surlara kadar uzanan bostanlarla kaplı toprakların üzerinde güneşin batışını izler, akşamın alacakaranlığının yavaş yavaş kuytu köşelerden, bostanların karanlık kuyularından çıkıp vadiyi doldurmasını seyrederdik.

Geceleri, herkes gibi radyo dinlerdik çoğunlukla. Özellikle perşembe akşamları saat sekizde başlayan radyo tiyatrosunu hiç kaçırmazdık. Radyoyla çelişik duygular yaşardım, hem eğlence hem de korku kaynağımdı benim. Evin terasının arka bölümü odaya çevrilmişti. Burası bizim oturma odamızdı; alt katta bulunan radyodan bir kabloyla üst kattaki oturma odasına çekilen hoparlörden dinlerdik radyoyu. Radyoyu açıp kapama görevi bana düşüyordu tabii. Elektrik anahtarı alt kattaydı. Karanlık merdivenlerden koşar adım alt kata iner, hemen elektrik düğmesini çevirip radyoyu açar ve sonra elektriği söndürüp yine karanlık merdivenlerden koşarak üst kata çıkardım. Radyoyu kapatmak için de aynı işlemi tekrarlamam gerekiyordu. Alt katın karanlık ortamı ürkütüyordu beni, karanlığın içinden hep birileri, doğaüstü yaratıklar çıkacakmış izlenimine kapılırdım. Yıllar sonra Taylan Biraderler'in yönettiği Engin Günaydın ve Binnur Kaya'nın başrollerde oynadığı "Vavien" filmini izlerken radyoyla yaşadığım bu heyecanlı deneyim gelmişti aklıma. Üst ve alt katta vavien tabir edilen, her ikisi de elektriği açıp kapamaya yarayan elektrik anahtarları olsaydı, çocukluğumda bu korku dolu anlani yaşamayacaktım.

Bostandan Domates Çalmak

Bayrampaşa ya da Likos Vadisi'nde İstanbul'un tarım açısından en verimli toprakları yer alıyordu. Dere bu vadiyi besledikten sonra Aksaray'dan sağa kıvrılıp Langa bostanlarının içinden geçerek Yenikapı'da Marmara'ya dökülürmüş. Cerrahpaşa'nın güneydoğu eteklerinde, Marmara Denizi kıyısında yer alan Langa bostanları da yine bu derenin eseriydi. Derenin taşıdığı alüvyonlarla zenginleşen bu topraklarda bahçecilik, tarım faaliyeti çok eskilere dayanıyor. Şimdiki, Fındıkzade ile Vatan Caddesi'ni birleştiren Oğuzhan Caddesi'nin bulunduğu arazide buğday tarlalarının olduğunu söylüyor babam. Benim çocukluğumda ve ilk gençliğimde hâlâ bahçelerle kaplıydı Vatan Caddesi'nin her iki yanı da. Evimizin karşısında Panayot'un bostanı vardı. Ben karısi Eleni teyzeyi tanıyabildim. Panayot öldükten sonra bahçeyi Eleni işletiyordu. Siyah giysileri içinde hatırlıyorum Eleni teyzeyi. Babaannemle akşamüzerleri bahçesine oturmaya, çay içmeye giderdik bazen. Bostanın ortasındaki geniş ağızlı kuyunun dipsiz, karanlık sularına korkuyla uzaktan bakar, yanına yaklaşmaya çekinirdim.

Bahçıvanı Hüseyin ile birlikte çekip çeviriyorlardı bostani. Hüseyin'e yakalanmadan bahçeden domates çalmak, tehlikeli bir lezzet macerasına atılmaktı biz çocuklar için. Evimizin hemen karşısında geniş bir alanı kaplayan bu bostana, sınır çizgisi olarak dikilmiş kamışların arasından süzülüp girer, sırık domateslerinin en olgunlarını koparıp hızla bahçeden kaçardık ve sonra mahallemizin gölgelik bir köşesinde bu domatesleri keyifle yerdik. Bir daha böyle lezzetli domatesler yediğimi hatırlamıyorum, çocuklukla birlikte yitirilen lezzetler arasındaydı bu domatesler de. Hüseyin görse bile görmemezlikten gelir ya da uzaktan bağırmakla yetinirdi. Bazen de kovalar gibi yapardı; bir keresinde biz önden çocuk adımlarımızla koşarken Hüseyin arkamızdan yürümüş, bize bahçenin etrafında tur attırmıştı. Bahçeye dadanan tanim zararlarına arada sırada gözdağı vermek gerekiyordu elbet. Hüseyin aynı zamanda küfecilik de yapıyordu, bahçede yetişen sebzelerini küfesine yükleyip mahalle aralarında satardı.

Evimizin arkasındaysa derme çatma ahşap, eskilerin tabiriyle süfli bir evde Vasfiye teyze ve kocası Hüseyin amca otuyordu, yaşli ve yoksul insanlardı. Evimizin bulunduğu arsayı ekip biçiyorlarmiş önce. Ben çocukken yanımızdaki başka bir arsada bahçecilik yapmayı sürdürdüler. Sonra Hüseyin amca ölünce Vasfiye teyze iki büklüm bedeniyle tek başına kaldı. Komşuların yardımıyla hayatını sürdürmeye çalışırdı. Bir sabah Vasfiye teyzenin evinde ölü

bulunduğunu duyduk. Derme çatma evinin kapısından içeri bakınca yatağının üzerinde, etekleri beline kadar sıyrılmış yatarken gördüm. Bir sapık tecavüz ettikten sonra yastıkla boğarak öldürmüştü yaşlı kadını. Yastık hala başının üzerinde duruyordu. Beşaltı yaşlarındaydım ve bu sahne küçük zihnim ve bedenimde mutlaka bir tahribat yaratmıştır; bu cinayet mahallede günlerce konuşularak atlatılmaya çalışılan bir travmaya yol açmıştı.

Mahallede Potlaç

Sokağımızda bahçe içlerinde tek katlı ahşap evler vardı çoğunlukla, bir iki tane de tek katlı kâgir ev. Babamın dediğine göre bizimkisi sokağın ilk üç katlı yığma eviymiş. Bahçe içlerindeki mütevazı evlerinde, görece birbirlerinden uzak yaşasalar da komşular arasında yoğun bir ilişkinin, iletişimin olduğunu hatırliyorum; birbirlerine pişirdikleri yemekleri gönderirler, Vasfiye teyze gibi geçimini sağlayamayacak kadar yaşlı ve yoksul olanlara destek çıkarlardı. Kandil akşamları sokaklarda birbirlerinin kapısına un helvası, irmik helvası ya da hamur kızartması taşıyan komşulardan oluşan yoğun bir trafik yaşanırdı. Evin çocuğu olarak bu trafiğe ben de katılırdım.

Mahalleye özgü bu dayanışmayı ve paylaşmayı simgeleyen bir olay aklımdan hiç çıkmıyor. Sokağımızın başında tek katlı kâgir evde oturan Tatarların evlilik çağına gelmiş kızları Zeynep bir hıdrellez akşamı, elinde çömlek, kapı kapı dolaşmış; komşulardan kendilerine ait küçük bir nesneyi (yüzük, kolye gibi) bu çömleğin içine atmalarını istemişti. Hıdrellez sabahı sokağın tüm kadınları ve çocukları karşıdaki çayırlıkta toplandık. Serin, güneşli bir bahar sabahıydı. Evlerden getirilen yiyeceklerle çimenlerin üzerinde önce güzel bir kahvaltı yaptık. Sonra akşam kişisel nesnelerin toplandığı çömlek çıktı ortaya ve komşuların ellerinde dolaşmaya başladı. Komşular, çömlek kendilerine ulaştığında, içine bakmadan ellerini rastgele çanağa daldırıp bir nesne çekiyorlardı. Böylece akşam farklı kişilere ait olan nesneler, sabah el değiştirmiş oldu. Rastlantıya dayalı bir tür hediyeleşmeydi bu. Paylaşmayı simgeleyen, kuzey Amerikalı Kızılderililerinde potlaç geleneğinin küçük bir örneğine tanıklık etmiştim. Kızılderili kabilelerinde şefler ellerinde biriken malları yılın belli dönemlerinde kabile halkının yağmalaması için ortaya koyarlarmış. Türkler de benzer bir gelenek olduğunu duymuştum. Bu simgesel potlaç, kişisel eşyaların bir kapta toplanıp sonra mahalle sakinleri tarafından paylaşılması, mahalledeki dayanışmanın unutulmaz bir göstergesiydi benim için.

Çeşme Başı

Mahallemizde evlere su hattı çekilmemişti ben küçükken. 1968'de evimize su geldiğini söylüyor babam, ben sekiz yaşındayken. Bir sakamız vardı, eşeğinin sırtında yüklediği galvaniz damacanalarla evlere su taşırdı her gün. Arkadaki bahçe kapısına tebeşirle, getirdiği damacana kadar işaret koyar, hafta sonu bu çizgileri sayarak suların parasını toplardı. Kocasinan Caddesi'ndeyse mahalle çeşmesi vardı. İhtiyaç olduğunda bu çeşmeden eve su taşırdık. Bir de top oynadıktan sonra susuzluğumuzu gidermek için ağzımızı çeşmenin musluğuna dayayıp kana kana su içerdik. Tüm evlere su boruları döşendikten sonra bu çeşme de diğer mahalle çeşmelerinin kaderini paylaşmaya başlamıştı. Otomobillerin yaygınlaşmasıyla birlikte çeşme oto yıkama sahasına dönüştü. Sonunda çeşmenin suyunu kestiler.

Mahalle çeşmeleri, kuyu başları aslında toplumsal ağın önemli bir düğümünü oluşturuyor geleneksel toplumlarda. Kadınlar günün çeşitli saatlerinde çeşme başlarında bir araya gelerek, gündelik olayları konuşuyor ve aralarındaki toplumsal bağları güçlendiriyorlar. Tabi bir tür yerel iletişim aracı olan dedikodu da yapıyorlar; şimdiki medyadan çok daha gerçek ve etkili bir yerel medya aslında dedikodu. O yüzden ataerkil, baskıcı toplumlarda, kadınların başka türlü evden çıkamadıkları topluluklarda çeşmeler ya da kuyular kadınların bir araya geldikleri tek kamusal mekân olabiliyor. Kuzey Afrika'daki bir köyün evlerine su getirmeye çalışan Fransız mühendislere köylü kadınların nasıl da direndiklerini okumuştum bir yerde. Yerel iletişim ağlarının parçalanmasına yol açacak bu girişimi kadınlar önlemiş ve kuyulardan su taşımaya devam etmişler. Modern kentlerde artık hiç sorgulamadan verili ve olması gereken bir ihtiyaç olarak kabullendiğimiz evin içinde musluktan suyun akmasının, Afrikalı köylü kadınlarının mücadelesini düşündüğümüzde hiç de masum bir şey olmadığını anlamıştım. Modernleşme beraberinde, giderek toplumsal bağların zayıflamasını ve bireylerin yalıtılmasını getiriyor galiba.

Cetvelle Eğitim

İlkokulu Hırka-i Şerif İlkokulu'nda okudum. Çok daha sonra Ece Ayhan'ın da buradan mezun olduğunu öğrendiğimde keyiflenmiştim doğrusu. Öğretmenimiz Refii Bozkurt'tu. Eski hocalardan, tatlı ve sert. Daha çok sert tarafı ağır basardı. Elindeki cetvelin üzerine kaş ve göz yapmıştı ve bize bu cetvelin cennetten çıkma olduğunu üstüne basa basa söylerdi; onlarca çocuğu başka türlü disipline sokmak kolay değildi tabii. Ders sırasında yanımdaki arkadaşımla konuştuğum için bu cetvelin tadına çeşitli kereler bakmıştım; avuç içlerimde ve kısa

pantolonumdan çıkan siska bacaklarımda cetvelin keskin tarafı, hâlâ unutamadığım görünmez izler bırakmıştır. Hocamız, cetvelle düzeni sağlıyor, hizadan çıkanları cetvelle hizaya sokuyordu. Tabii o zamanlar Latincede ve İngilizcede cetvel anlamına gelen sözcüklerin ('regula' ve 'ruler') aynı zamanda yönetici, hükümdar anlamları taşıdığını bilmiyorduk. Cetvel, sınıfta hem bedenlerin hem de zihinlerin disiplinini sağlayan öğretmenin doğal bir uzantısıydı sanki. Bu çok işlevli alet, tüm eğitim sisteminin bir simgesiydi adeta. Matematik dersinde düz çizgiden, iki nokta arasındaki doğru yoldan her türlü sapmayı önlüyor; sınıftaysa düzeni bozanları, doğru yoldan çıkanları, hizaya sokuyordu. Cetvel sayesinde hem bedenler hem de zihinler eğitiliyordu.

Hocamızla ilişkimiz korkuyla karışık saygı ilişkisiydi. Sokakta rastladığımızda hemen hazır ola geçer, kafamızı önümüze eğerek öğretmenimizi selamlardık. Bizler "eti senin, kemiği benim" kuşağıydık; öğretmenlerin eline koşulsuz teslim edilen bir kuşak. Şimdiki gibi evren çocukların etrafında dönmezdi.

Metal Nehirde Yüzmek

Ortasından Vatan Caddesi denilen geniş otoyol geçtikten sonra bile bu vadi İstanbul'un en verimli topraklarını bir süre daha bünyesinde barındırmayı sürdürdü. 1955-1960 yılları arasında Menderes'in kentsel dönüşüm projesi sırasında Vatan Caddesi inşa edilmiş ve bu inşa sırasında vadinin tam ortasında kalan pek çok mahalle, Likos deresiyle birlikte tarihe karışmıştı. Babamin söylediğine göre, Aksaray ile Vatan Caddesi'ndeki döner kavşak arasında o zamanlar tek katlı ahşap konutlardan oluşan mahalleler varmış; şimdiki döner kavşağın bulunduğu yerden itibaren surlara kadar vadiyi bostanlar, bahçeler kaplıyor, aralarından patika bir yol geçiyormuş. Caddenin kıyısındaki bostanlar benim çocukluğumda da bir süre daha varlıklarını sürdürdüler. Sonra onlar da birer birer modern binalara yenik düştüler ve vadi günümüzde, beton binaların arasından hızla akan otomobillerin oluşturduğu bir metal nehrine dönüştü.

Çocukluğum bu metal nehrin kıyısında geçti. Hayatta kalmak için bu metal nehirde yüzmeyi öğrendik önce; karşı kıyıda lunapark vardı ve hızla akan arabaların arasından karşıya geçer, paramız varsa çarpışan arabalara, atlıkarıncaya, dönme dolaba binerdik. Paramız olmadığında da durmadan dönen, hareket eden bu nesnelerin üzerinde çığlıklar, kahkahalar atan insanları seyretmekle yetinir, onların heyecanından kendimize pay çıkarırdık.

Lunapark

Vatan Caddesi'nin Oğuzhan Caddesi'yle kesiştiği, şimdi Migros'un bulunduğu alanda dönemin ünlü sanatçıların çıktığı Lunapark Gazinosu vardı. Osman Kavran ve yeğenleri işletiyordu gazinoyu ve gazinonun önündeki lunapark alanını. Annem beni bir keresinde çarşamba günü kadınlar matinesine götürmüştü. Çok iyi hatırlıyorum, sahnede Yıldıray Çınar vardı; canlı koyunların, keçilerin yer aldığı bir köy dekoru önünde türkülerini söylemişti.

Çoğunlukla hafta sonları zamanımızı lunaparkta geçirirdik. Atlıkarınca, dönme dolap, zincirli, çarpışan arabalar arasında dolaşır, bu karnaval havasında çocukça keyifler bulurduk. Lunaparklar seyredenle seyredilenlerin sıkça yer değiştirdiği örgütlü karnaval ortamlarıdır bir bakıma. Karnavallarda normal yaşamdaki ikili karşıtlıkların geçici olarak askıya alındığı, ortadan kalktığı görülür. Lunapark da seyirciyle seyir nesnesi arasındaki karşıtlığın geçici olarak askıya alındığı yerlerdi. Hızla dönen makinelerde heyecanla çığlıklar atan insanları seyrederken, birden fikir değiştirip bir sonraki dönüşe bilet alır ve sizi dışarıdan seyredenlerden için, makinelerdeki gösterinin bir parçası, bir seyirlik haline geliverirsiniz. Çocukluğumda farkına varmadan böyle bir makinenin içinde tam bir seyirliğe dönüştüğümü çok iyi hatırlıyorum.

Bir cumartesi gününün öğle saatleriydi sanırım, yaşlarımız yedi filan. Mahalleden bir arkadaşımla lunaparkın içinde dolaşıyoruz. Lunapark makineleri çalışmaya başlamıştı. Girişte yer alan dönen bir silindir vardı. Dönmeye başladığında içindeki insanlar merkezkaç kuvvetine boyun eğerek silindirin iç duvarına yapışıyor, silindir hızla dönerken duvarda yükselip alçalıyorlardı. Silindirin üstünde yer alan platformdaysa bilet alıp içeri girmiş insanlar, duvara yapışmış durmadan dönen insanları seyrederdi. Bu makineyi işletenler arkadaşımla beni seyirlik malzeme olarak kullandılar o gün. Tabii bu amaçla kullanılacağımızı düşünmemiştik önce. Bedava makineye bineceğiz diye sevinmiştik bile. Kapıdaki görevlinin teklifi üzerine silindirin içine girdik. Duvara kollarımız açık şekilde yaslanmamız istendi bizden, biz de öyle yaptık. Sonra makineyi çalıştırdılar. Önce yavaşça dönmeye başladı, sonra hızlandı; hızla dönen silindirin duvarına yapışmış vaziyette yükselip alçalıyorduk. Bir tür santrifüj aletinin içine düşmüştük. Genellikle bu tür gösterilerde motorlu adam silindirin iç duvarlarında motoruyla dolaşarak oldukça tehlikeli gösteriler yapardı. Herhalde bu adamı bulamadıkları için bizi kullanmışlardı. Kafamı yukarıya kaldırdığımda seyirci platformunda sırıtan bir sürü kafa görebildim sadece. Sona ermeyecek gibi gelen bu

işkence on dakika kadar sürdü sanırım. İçim dışıma çıkmıştı. Silindirden çıktıktan sonra arkadaşımla birlikte lunaparkın dışındaki çimenlere kustuğumuzu hatırlıyorum. O gün hasta gibi dolaştık, eve de bir şey söylemedik.

Apartmanlaşma

Bahçe içinde müstakil evlerinde oturan ve aralarında fiziksel bir mesafe olsa da toplumsal olarak birbirine çok yakın duran komşular arasındaki dayanışma, yardımlaşma tüm değerler gibi kaybolup gitti. Şimdi aynı apartmanda, alt alta, üst üste, dip dibe oturan insanlar, merdiven boşluğunda bile karşılaşmamak için ellerinden geleni yapıyorlar. Karşılaşsalar bile soğuk bir selamla geçiştiriyorlar. Çocukluğumda sokağımızın apartmanlaşmasına da tanıklım ettim tabii. Önce hemen bitişiğimizdeki arsaya bir apartman yapıldı. Daha sonra başka arsalarda apartmanlara dönüşürken mahallelilik mevhumunun giderek gözden kaybolduğunu görmüştüm. Yandaki apartmanda oturan ailelerin çocuklarıyla arkadaşlık yapmaya başlamıştık. Hiç unutmam, bir gün apartmanda oturan bir çocuğu oynamak için eve davet etmiştim; kendi oturduğu orta-sınıf apartman dairesinin evreniyle bizim mütevazı, eski, sade eşyalarla döşeli evimizi karşılaştırmış ve çok yoksul bulmuştu evimizi. Yine yandaki apartmanın giriş merdivenlerinde oynarken apartman sakinlerinden biri beni Çingene çocuğu diye azarlamıştı, merdivenleri işgal ettiğim için. Mahalle içine dikilen apartmanlar, sınıfsal ayrımları bir şekilde dile getiren sakinler tarafından işgal edilmeye başlamıştı. Muhtemelen bu apartmana taşınmadan önce kendileri de bahçe içinde kâgir ya da ahşap evlerde oturan bu insanlar, apartmana taşındıktan sonra sınıfsal bir yükseliş hissine kapılmışlardı. Mahalle içindeki sınıfsal ayrımların ortaya çıkmasına yol açmıştı bu yeni mekânsal düzenlemeler. Apartmanda oturmak sınıfsal bir statü göstergesine dönüşmüştü.

Köprüaltı

Üniversite öğrenciliğim sırasında çok sevdiğimiz, akşamüstleri mutlaka uğradığımız mekânlardan biri de eski Galata Köprüsü'nün altıydı. Dersten çıktıktan sonra Beyazıt Meydanı'na gelir ve buradan Köprüaltı'na yürüyeceğimiz güzergâhı kararlaştırırdık. Bazen Mercan'dan Tahtakale'ye inerdik. Sahafların içinden geçip Kapalıçarşı'ya girmek, oradan da Mahmutpaşa'ya inmek bir başka seçenekti. İndirimli kitap almak istediğimizde mutlaka yolumuzu Bab-ı Ali yokuşuna düşürür, yokuş aşağı kitapçılara uğraya uğraya Sirkeci'ye inerdik. Güzergâhımız ne olursa olsun yolumuz mutlaka Köprüaltı'nda son bulurdu.

Köprüaltında Recep amca ile İbrahim amcanın birlikte işlettiği Erzurum Çay Evi'nde otururduk genellikle, bazen de hemen yanı başındaki Neşe Birahanesi'nde. İyot, kızartma ve idrar kokusundan müteşekkil havayı soluyarak boğaza karşı nargilelerin fokurdatıldığı, çayların, biraların içildiği, koyu sohbetlerin yapıldığı bir yerdi. Toplumun çok farklı kesimlerine ait insanların yan yana oturduğu, ilişki kurduğu ender mekânlardan. Denizciler, öğrenciler, emekliler, işçiler, memurlar, entelektüeller, şairler, yazarlar, rock'çılar, uyuşturucu müptelaları, ressamlar, gazeteciler, eski mahkumlar; aklınıza gelebilecek her katmandan insan bulmak mümkündü burada. Akşamları sohbet ettiğimiz bir kişinin çok sonra, Yüksekkaldırım'daki genelevde çalıştığını öğrenmiştik mesela. Erzurum Çay Evi'nin daimi müşterilerinden biri de döşeğini sırtında taşıyan evsiz barksız Cemile idi; Recep amca önce; "Sana koca bulacağım" diye takılır, sonra Cemile'nin uzattığı plastik maşrapayı çayla doldururdu. Çayını plastik maşrapasından içerdi Cemile. İntihara kalkışmayı alışkanlık haline getirmiş "İntiharcı Necip" vardı bir de; kendini arada sırada Haliç ile Boğaz'ın karıştığı soğuk sulara bırakırdı.

Günümüzde aynı toplumsal katmana ait insanların aynı yerde yaşamasını zorlaştıran toplumsal koşullar henüz gelişmemişti. Arabesk, özgün müzik, rock nağmeleri havada uçuşur, birbirine karışırdı. Köprüaltı tamamen heterojen öğelerden oluşan bir karışımdı; her şeyin iç içe geçtiği kaotik bir çorba.

Köprü 1992'de yandıktan sonra bu heterojen karışımın ayrışmaya başladığını gördük; Köprüaltında Led Zeppelin, Deep Purple gibi grupların kasetlerinin çalındığı Zeki'nin yeri Kemancı, Sıraselviler'e taşındığında Eski Kemancı adıyla çoğunlukla gençlerin takıldığı bir mekâna dönüştü ve Taksim'de, Beyoğlu'nda hızla benzer yerler, canlı müzik çalınan barlar açılmaya başladı. Recep amcanın nargile kahvesi Salı Pazarı'na taşınınca burada ve başka yerlerde nargileci gettoları kuruluverdi ve nargile içmek özellikle gençler ve üst orta sınıf arasında bir moda haline geldi.

Köprüaltı doksanlardan sonra Beyoğlu'nda yaşanan hızlı dönüşümü, bağrında amalgam halinde taşıyan bir yerdi. Karışım halindeki bu öğeler yangından sonra Beyoğlu'na ve başka yerlere sıçrayarak ayrışmaya başladılar.

Çorlulu Ali Paşa Medresesi

Akademik anlamda düşünce üretimi sadece üniversitenin fiziksel

mekânı içinde gerçekleşmiyor; Batı'da akademik ortam içinde kıvılcımlanan düşünceler, hemen yanı başında yer alan barların, kafelerin, pub'ların daha özgür ortamına taşınıyor. Çevirdiğim sosyolojik kitaplardan birinde akademisyen-yazar kitabının oluşumu sırasında, özellikle böyle yerlerde gelişen samimi tartışma ortamından büyük ölçüde yararlandığını vurguluyordu. Bir anlamda düşünce, kentin kapalı mekânlarından açık ortamlarına doğru çiziyor kendi yolunu. Çorlulu Ali Paşa Medresesi de İstanbul Üniversitesi'nin yanı başındaki serbest tartışma ortamını sağlıyordu akademisyenlere. Yüksek lisans ya da doktora çalışması sırasında okumalarını, tartışmalarını burada yapan bir çok akademisyenle tanışmıştım. Bir bakıma medrese modern zamanlarda da öğrenim işlevini sürdürüyordu. Bizler de Üniversite'deki derslerden vakit buldukça buraya sığınıp ya kitap okur ya da nargile ve çay eşliğinde aklımızın yettiği ve dilimizin döndüğünce felsefi, politik tartışmalara girişirdik. Marpuçlardan bir iki nefes çektikten sonra düşünceler de fokurdamaya başlardı. Nargile içenlerin arasında dolaşarak köz servisi yapan Mustafa da tüm tartışmalara bir iki cümleyle müdahil olurdu.

Herkesin yanı başında bir düşünürü ya da kitabı vardı. Bu düşünürden apardığımız düşüncelerle günün politik, ekonomik, kültürel durumuna dair argümanlar geliştirmeye çalışırdık. Sonra edebiyata doğru kayardı mevzular. Beyazıt, Çınaraltı'nda yere serilmiş yaygının üzerindeki kelepir kitap yığınları arasında gerçekleştirdiğimiz kazı sonucu bir kitap keşfetmiştik o vakitler; Sinan Yayınları'ndan çıkmış Oğuz Atay'ın "Tutunamayan"ları herkesin elinde ve dilindeydi. Bu kitaptan haberi olmayanları ise derhal haberdar ederdik.

Ortamın düşünce üretiminde etkili olduğunu düşünüyorum. Antik dönemde açık havada, yürüyerek yapılan düşünce üretimi geliyor aklıma; Ege Denizi'nin kıyılarında, zeytin ağaçlarının altında, ağustos böceklerinin biteviye sesi eşliğinde ilk filozofların kendi düşüncelerini tartışarak şekillendirmeye, biçime sokmaya çalışırlardı. Ağustos böceklerinin sürekli tekrar eden sesleri, sanki üzerinde doğaçlama düşüncelerin geliştirildiği bir ritim gibi işlev görüyormuş gibi geliyor bana. Filozoflar bu sese kayıtsız kalmış olamazlar; kendi düşünsel bestelerini bu ağustos böceği ritimleri üzerine kurmuş olmalılar. Çorlulu Ali Paşa Medresesi'nde de düşünceler nargile fokurdamaları üzerine kuruluyordu; tartışmaya katılan herkes, fokurdamaların ritmi eşliğinde kendi doğaçlama düşünsel bestesini icra ediyordu; çoğunlukla kakafonik sesler çıksa da bu icralar sayesinde tartışmayı, diyalog kurmayı, birlikte çalmayı öğrendik.

Nargile konusunda Köprüaltı ile Medrese arasında kıyaslamalar

yapılırdı; "Medrese'nin marpuçları temizdi, ama Köprüaltı'nın tütünü daha iyiydi" gibi. Nargile içmeyi çok ciddiye alan arkadaşlarımız marpuçların temiz olup olmaması tartışmasına, kendi marpuçlarını satın alıp son noktayı koydular. Köprüaltı'nda ya da Medrese'de nargile içecekleri zaman adlarının yazılı olduğu marpuçlarla servis edilirdi nargile. Bu durum arkadaşlarımızı prestijli bir konuma getirmiş, mekânın müdavimleri olmuşlardı.

Medrese'nin ortasındaki şadırvanın çeşmesinden su akardı o zamanlar. Daha sonra şadırvanın üzerine bir akvaryum yerleştirdiler, suyu da akmaz oldu. Zaman içinde bu avlu, yapılan eklentilerle avlu olma özelliğini giderek yitirdi. Günümüzde sigara içme yasağının bir sonucu olarak avluya yapılan kapalı çirkin bölümler, bu Osmanlı medresesi avlusunu tanınmaz hale getirmiştir.

Vadiden Ayrılış

Sokağımızdaki apartmanlaşmaya rağmen biz bu evde 1985'e kadar oturmaya devam ettik. Babamın işçilik yaparak biriktirdiği paralarla inşa ettirdiği bu evin donanımı yetersiz gelmeye başlamıştı bize, üstelik böyle bir evin bakımı da zordu. Terası ondüle saçla kapatıp odaya çevirmişti babam. Burası oturma odamızdı. Dolayısıyla her yıl yaz aylarında bu çatıyı akıtmaması için ziftlemek zorundaydık. Evin banyosu yoktu; tuvaletin üzerine yerleştirilen bir tahta üzerinde, su ısıtarak yıkanıyorduk. Kömür sobalı bir evde yaşamanın zorluğunu en çok da annem biliyordu. Her sabah sobayı temizlemekten, bahçedeki kömürlükten üst kata kömür taşımaktan bitkin düşmüştü. Daha sonra Merter'in arkalarında, Tozkoparan'ı üst kısmında Davutpaşa'da yeni yapılmış kaloriferli bir siteye taşındık. Bu sitedeyken ben Boğaziçi Üniversitesi'ne, kardeşim Rıfat ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne devam ettik. 1986'da Beykoz'daki Su Ürünleri Yüksek Okulu'na araştırma görevlisi olarak girdim. 1989'da doktora yapmak üzere İskoçya, Edinburgh'a gönderdiler beni; o sırada ailemin, sur dışındaki site hayatının kent yaşamından kopukluğuna daha fazla dayanamayıp yeniden sur içine geri döndüğünü, Fındıkzade'de bir apartman katına yerleştiğini öğrendim. Babam Eyüp'ü kent yaşamından yalıtılmış olması nedeniyle tek etmiş, dede toprağına, sur içine geri dönmüştü. Dolayısıyla bu sur dışına yeniden çıkma hamlesinin de başarısızlıkla sonuçlanacağını, sur içine geri döneceklerini biliyordum zaten. Edinburgh'dan dönünce ailemle birlikte bir süre Fındıkzade'de yaşamaya başladım.

Geçici İkametgah: Kavacık

Edinburgh'dan İstanbul'a dönerken yalnız değildim. Eşim Hürriyet ile orada tanışmış ve Türkiye'ye dönünce de evlenmeyi kararlaştırmıştık. Nitekim öyle oldu; 1991'in eylül ayında ülkeye döndük ve 1992 Mart'ında da evlendik. Evlendikten sonra Kavacık'ta, Anadolu Hisarı ve Bebek Koyu'na bakan bir apartmanın çatı katında yaşamaya başladık. Eşimin ailesi Ankara'da yaşıyordu; ne var ki kayınpederim bir İstanbul tutkunuydu. Öğrencilik yılları İstanbul'da geçtiği için bu kenti, Boğaziçi'ni çok seviyordu. Bu yüzden, işlerinden zaman ayırıp İstanbul'a geldiklerinde kalacakları manzaralı bir ev satın almıştı ailesine. İşte evlenince bu çatı katında yaşamaya başlamıştık. Çalıştığım Su Ürünleri Yüksek Okulu o zamanlar Beykoz'da olduğu için, işyeri ile konut arasındaki mesafe açısından da Kavacık benim için ideal bir konumdaydı. Eşimse henüz geleceğe dair bir plan yapmamış, zamanının çoğunu evde geçiriyordu.

Yaz aylarında Kavacık'ta güzel günlerimiz geçti. Özellikle akşamları Boğaz'ın ışıklarını seyrederek yediğimiz yemekleri hiç unutamıyoruz. Kayınpederler, Ankara'dan geldiklerinde Boğaz manzarasını gözlerini ayırmadan seyrederlerdi.

Yaz aylarını bu manzaralı evde keyifle geçirdikten sonra sonbaharla birlikte yağışlar başlayınca birden çatı sorunu çıktı ortaya. Kayınpederin binayı satın aldığı şahıs, yalıtımın neredeyse hiç olmadığı berbat bir çatı yaptırmış ustalara. Yağmur salonun içine olduğu gibi yağıyordu. Geçici tadilatlarla çözemedik sorunu. En sonunda bir usta getirip tamamen çatıyı aktardık. Uzun süre idare etti. Ama yine de kenardan köşeden sızmalar oluyordu.

Kış gelmişti; bina, kuzeyden esen tüm rüzgârlara açık olduğu için bir türlü ısınamıyorduk; her türlü ısınma aracını denedik. Odun sobasını, kömür sobasını ve mazotla çalışan kombiyi aynı anda çalıştırsak da evin içinde battaniyelerle dolaşmak zorunda kalıyorduk. Baş edemedik doğrusu. Anıl doğduktan sonra kış aylarını daha çok ailemin Fındıkzade'deki evinde geçirmeye başlamıştık.

Bir sonbahar günü Kavacık'taki evde Anıl hastalandı, ateşinin çok yüksek olduğunu fark edemediğimiz için havale geçirdi; apar topar hastaneye taşındığımızı ve bu evde bir daha kalmamaya yemin ettiğimizi hatırlıyorum. Bu arada eşim Hürriyet, Mimar Sinan Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nün Fındıklı'daki binasında araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamış; çalıştığım Su Ürünleri Yüksek Okulu da fakülte olmuş ve Laleli'ye, eski Kimya Fakültesi'nin binasına taşınmıştı. Artık Kavacık'ta oturmak için hiçbir bahanemizin kalmadığı için doğduğum ve büyüdüğüm, ayrıca

işyerlerimize ulaşım açısından en iyi konumdaki Fatih semtine, Fındıkzade'ye kesin dönüş yapabilirdik.

Fatih'e dönüş: Haseki'de Apartman Katı

1998'te, Haseki Darüşşifası'nın hemen yanındaki Baki Bey Sokak'taki apartman katına taşındık. Apartman, 1966 yılında inşa edilmiş, dönemin modern konutlarından biriydi. İkinci kattaki dairemizi bakımsız olması nedeniyle kelepir sayılacak bir fiyata satın almış ve gerekli tadilatı yaptırdıktan sonra taşınmıştık. Anıl'ı okul çağına gelinceye kadar annemlere bırakıyor, iş dönüşü annemlere uğrayıp alıyorduk. Okul çağına gelince Aksaray

Mahmudiye İlk Öğretim Okulu'nun anaokulu kısmına verdik. İlköğretimi de burada tamamladı. Daha sonra OGS sınavı sonucunda Vefa Anadolu Lisesi'ni kazandı. Ben de Vefa Lisesi, 197576 dönemi mezunuydum. Kaderin garip cilvesi bu ya, Vefa Lisesi'nde okumak bir aile geleneği haline dönüşmüştü.

Cerrahpaşa'nın Kıvrımları

Her semtin kıvrımları vardır; kuşbakışı ya da harita üzerinden asla keşfetmenizin mümkün olmadığı gizler taşır kıvrımlarında. Bu kıvrımları açmak, gizlediği şeylere kavuşmak için sokaklarında yürümek, havasını solumak, tüm seslerini işitmek, yapılarına, insanlarına dokunmak gerekir; tüm duyu organlarınızı açmanızı talep eder semt sizden. Görmek, her ne kadar tüm dillerde anlamak anlamını taşısa da tek başına size pek faydası dokunmaz. Yol kenarındaki, bahçelerdeki ağaçlardan yayılan çiçek kokularını, eğer yemek saatiyse ev içlerinden gelen yemek kokularını duyumsamanız için burun deliklerinizi de açmanız gerekir. Sonra yol ağızlarında, kahve önlerinde, pencere pervazlarında, esnafların dükkânlarındaki konuşmalarını da işitmeniz için kulakları da duyarlı hale getirmek lazım. Hele bir de bu konuşmalara katıldığınızda, birlikte düşünceler ürettiğinizde artık semtli olmuşsunuz demektir.

Cerrahpaşa kıvrımlı yapısını üzerine yerleştiği topografyaya borçludur daha çok. Tarihi yarımadanın güney batısında yer alan yedinci tepenin ve bu tepenin yamaçlarına kurulmuş sokakları kıvrıla kıvrıla denize götürür sizi. Modern zamanlardaki kentsel gelişimlere rağmen hâlâ bulunduğu yer ile organik ilişkisini koruyan, yerin tüm kuvvetlerini bağrında taşıyan bir semttir. Sokakların, konutların ve dolayısıyla mahallelerin ve tabi ki insanlarının oluşumunda bu topografik özellikleri belirleyici olmuştur.

16. yüzyılda İstanbul'u ziyaret eden bir seyyahın da dikkatini çekmiş davranışları, yürüme tarzları vardı Cerrahpaşa yöresinde yaşayan insanların. Tamamen yerle, yerin coğrafik konumuyla ilgili bir özellikti bu. Seyyah, bu yörede yaşayan insanların sabah evlerinden çıkıp, kent hayatının ekonomik ve sosyal merkezi olan Beyazıt'a doğru başları önde yürüdüklerini, akşam yine başları önde, evlerine geri döndüklerini gözlemlemişti. İlk bakışta, bu yürüme tarzına bakarak yörede yaşayan insanların birbirlerinin yüzüne bakamayacak kadar utangaç, sıkılgan oldukları çıkarılabilinir. Oysa bu davranış tarzı tamamen güneşin batışı ve doğuşuyla ilgiliydi; yere, evrene özgü doğal kuvvetlerin insanlar üzerinde etkisinden kaynaklanıyordu. Tarihi yarımadanın güney batısındaki Cerrahpaşa ve yöre semtlerde yaşayan insanlar, doğu-batı ekseninde uzanan ana yollardan sabahları Beyazıt'a yürürken güneş tam karşılarında doğmuş oluyor; akşam evlerine dönerken yine güneş tam karşılarında batıyordu; güneş, semt

sakinlerinin tam gözlerine isabet ettiriyordu yakıcı ışınlarını. Gözlerini korumak için başları önde yürümek zorundaydılar. Bugün de aynı güzergâhı kullanan insanlar, tabii siyah güneş gözlüğü takmıyorlarsa şayet, güneşin aynı etkisine maruz kaldıkları için, "yere bakarak" yürüme tarzlarını sürdürüyorlar. Güneş doğarken ve batarken semtin doğu-batı eksenindeki yolları güneşin altın rengi ışınlarıyla yıkanıyor.

Cerrahpaşa'da Yürüyüşler-1

22 Haziran 2010 / Salı

Bugün, Cerrahpaşa Caddesi'nden Marmara Denizi'ne doğru inen Kargı Sokak'tan aşağıya doğru yürüdüm, eski Hobyar Mahallesi'nin ara sokaklarında yani. Sokağın Cerrahpaşa Caddesi'ne yakın kısmında Canbaziye Mescidi yer alıyor. Bu semtte fetihten hemen sonra camiler, mescitler etrafında Müslüman mahallelerinin kurulduğunun bir kanıtı olarak sizi karşılıyor. Fetih ordusuna katılmış canbaz Mustafa Ağa yaptırmış bu mescidi. Ağa 1485 yılında öldüğüne göre, daha erken bir tarihte yaptırmış olmalı. Caminin yanında medrese, mektep ve tekke de yer alıyormuş; ancak sadece cami kalmış geriye. Zamanla harabe haline dönüşen mescit, 1962'de halkın yardımıyla yeniden inşa edilmiş. Mescit haziresinin bitişiğinde Keçecizade sülalesinden Kazım Bey'in hayratı olan çok zarif bir çeşme var.

Kargı Sokağı'nın sonunda, soldaki küçük bir çıkmaz sokak içinde tavuklar geziniyordu; ne çok çıkmaz sokak var semtimizde? Çıkmazın sonunda, yüksek duvarların arkasında, semtin en dikkat çekici kâgir yapısı yer alıyor. Semt halkı, "Bulgur Palas" adını vermiş bu yapıya; bulgur alım satımından kazanılan paralarla yapıldığına inanılıyor. 19. yüzyılın sonlarında Milli Mimarlık akımdan etkisi altında yapılan bu yapı, Bolu Mebusu Habib Bey'in konağıymış. Şimdilerde Osmanlı Bankası'nın arşivi olarak kullanılmaktadır. Kargı Sokak sağa doğru kıvrılınca Hobyar Mektebi Sokağı adını alıyor. Apartmanların arasından bakınca Marmara Denizi'ni görebiliyorsunuz. Bu sokakta bir iki ahşap eve rastlamak mümkün. Sokağı takip ettiğinizde, Cerrahpaşa Hastanesi'nin sınırını oluşturan Yokuş Çeşme Sokağı çıkıyor karşınıza; karşıda, hastanenin demir parmaklıklı bahçesi; bir bıçak gibi kesiyor tarihi dokuyu. Yokuş Çeşme Sokağı, Cerrahpaşa Caddesi ile sahildeki Samatya Caddesi'ni bağlayan semtin eski yollarından biri. Sokağa adını veren ve bir zamanlar semt sakinlerinin su ihtiyacını karşılayan çeşme yok artık.

Yokuş Çeşme Sokağı'nın ortalarında, kaldırımın sol tarafında cephesinde, saçakların hemen altında kuş evlerinin bulunduğu metruk bir bina var. Bu metruk yapının Ahmet Paşa Sibyan Mektebi ya da Ahmet Paşa Taşmektebi olduğunu öğrendim daha sonra. Eski işlevini yitirdikten sonra uzun yıllar polis karakolu olarak kullanılmış. İki katlı, üzeri ahşap çatıyla örtülü, kesme taştan yapılmış bu mektebi 19.

yüzyılda Ahmet Paşa inşa ettirmiş. Zamanının modern tarzda eğitim veren bir kurumuymuş. 1894'te bu ilkokula 45 erkek öğrenci ve 31 kız öğrencinin kayıtli olduğunu yazıyor kaynaklar. Arazinin konumundan dolayı taş merdivenle çıkılıyor.

Bu yapıyı geçince sol taraftaki Kürkçübaşı Çeşmesi Sokak sizi dosdoğru Cerrahpaşa Camisi'nin arkasına çıkarıyor. Sokağın üzerinde yine sağlı sollu çıkmaz sokaklar var. Sokağın başında soldaki çıkmaz sokak, daracık taş merdivenlerle tepedeki Hobyar Mektebi Sokağı'na bağlanmış. Kürkçübaşı Çeşmesi Sokağı izleyerek Cerrahpaşa Camisi'nin arkasındaki Kürkçübaşı Külhanı Sokağı'na ulaştım. Sokağın adından da anlaşılacağı gibi bir zamanlar burada bir hamam varmış.

Yolumun üzerinde, apartmanlar arasında sıkışıp kalmış, yarısına kadar kaldırıma gömüşmüş bir çeşme çarptı gözüme. Eski mahallelerin izlerini, çeşmeleri, mescitleri, çıkmaz sokakları hâlâ bu semtte görmek mümkün. Bu sokak aşağıya doğru kıvrılarak Küçük Langa Caddesi'ne bağlanıyor. Hava sıcaktı, inişli çıkışlı sokaklarda dolaşmak yordu beni; aşağıya doğru kıvrılmak yerine sola doğru yoluma devam ettim. Müezzin Sokağı izleyerek Cerrahpaşa Caddesi'nin üzerindeki Mahmudiye İlkokulu'nun tam karşısına çıktım. Oğlumuz Anıl'ı okula götürüp getirirken çok zaman geçirmiştik bu okulun bahçesinde. Okulun yanında bizim çocukluğumuzun Kristal Sineması; artık düğün salonu olarak hizmet veriyor.

Tepebaşı'nda İstanbul Araştırmaları Enstitüsü salonlarında sergilenen Fransız mimar, şehir plancısı Henri Prost'un 1940'lardaki İstanbul'a dair düşlerini ve planlarını görmeyi çok istiyordum; Yusufpaşa otobüs durağında Taksim otobüsünü beklemeye koyuldum.

Babam, Prost ve Menderes

Hayvanat Bahçesi

Tepebaşı'ndaki İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nün sergi salonunda "İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması" sergisini gezerken birden babamın bana anlattıklarını hatırladım. Fatih'teki doğup büyüdüğüm eve dair söylediklerini. Babam 1952'de, çalışıp, dişinden tırnağından artırarak biriktirdiği parayla, dededen kalma arsaya iki katlı kâgir bir ev inşa ettirdiği sıralarda, etrafta dolaşan söylentiden söz etmişti. Bu ev, şimdiki Vatan Caddesi'nin bulunduğu vadide yer alıyordu, yani Bizanslıların Likos, Osmanlıların ise Bayrampaşa deresi dedikleri akarsuyun aktığı, verimli tarım topraklarının bulunduğu vadide. "Buralara hayvanat bahçesi yapılacaktı" demişti ve evinin de içinde yer aldığı bu vadinin kamulaştırılması düşüncesi, vadide yaşayan diğer insanlar gibi babamın da uykularını kaçırıyormuş o vakitler.

Babamın söylediklerine pek kulak asmamıştım doğrusu, çocukluğumun geçtiği bu vadiye hayvanat bahçesi yapma projesi fazlasıyla ütopik gelmişti bana. Gerçekleştirilmeyecek hayali bir proje, bir söylenti, bir şehir efsanesi gibiydi. Ama sergiyi gezerken karşılaştığım, Henri Prost'un İstanbul için hazırladığı Nazım Planı'nı görünce, babamın kaygılarının yersiz olmadığını anladim. Sergideki büyük boy paftalardan birinde bu vadi 1 nolu park olarak belirtilmişti. Kara surlarından Aksaray'a doğru uzanan vadiyi, tüm kente hizmet verecek bir park olarak tanımlamişti Prost.

Başlangıçta, vadinin asırlardan beri tarım faaliyetlerine ev sahipliği yapmasını dikkate alarak, tıpkı Avrupa'nın pek çok kentinde halen uygulanmakta olan kent içi tarım alanı olarak düşünmüş bölgeyi. Mevcut kent yoksulları ve yeni oluşturulacak işçi mahallelerine yerleşecek işçiler için küçük bahçeler halinde düzenlenmesini önermiş. Böylelikle kültürel ve ekonomik bir faaliyetin tarihsel sürekliliği de korunmuş olacaktı; asırlardan beri bu topraklarda tarım faaliyeti sürüyordu çünkü. Ancak belediye yetkilileri bu önerisine karşı çıkmışlar ve bölgenin bir kültür parkı olarak yeniden düzenlemesini istemişler. Bunun üzerine Prost, Paris'teki Jardin des Plantes gibi, büyük Avrupa kentlerindeki botanik ve hayvanat bahçelerini, doğa tarihi müzelerini içeren büyük parkları referans alarak bu bölgeyi bir kültür parkı olarak tanımlamış. Bu parkta halk eğitimine yönelik

botanik bahçesi ve doğabilimleriyle doğa tarihi sergileri ve de bir hayvanat bahçesi yer alacaktı. Babamın ve mahalle sakinlerinin o dönem akıllarında kalan sadece bu hayvanat bahçesi olmuş anlaşılan.

Aksaray'da daire biçimli anıtsal bir meydanla son bulan bu kültür parkının ana eksenini bir gezinti yolu oluşturuyordu. Prost, parkın içinde yer alan tarihi yapıların restore edilerek kullanılmasını ve birer pitoresk öğe olarak korunmasını da düşünmüş. Yıllar içinde harabeye dönüşmüş Mimar Sinan'ın eseri Sultan Selim Medresesi ve eski bir Bizans kilisesi olan Feneri İsa Camisi bu yapıların arasındaydı. Medreseyi bir doğa tarihi müzesi, Bizans yapısınıysa arkeolojik ve pitoresk bir öğe olarak kullanmayı tasarlamış. Parkın girişinde yer alan Murat Paşa Camisi, surlardan Aksaray'a doğru bakıldığında çevredeki ağaçlarla birlikte bir başka pitoresk öğeyi oluşturacaktı. Bu kadarla da yetinmeyen Prost, surların yakınındaki bölgeyi spor tesislerine ayırmış. Gelecekte olimpiyat oyunlarının İstanbul'da yapılacağını düşünerek buradaki tesislerin olimpik boyutlarda yapılmasını önermiş.

Vadinin mikroklimasını inceleyerek, sıcaklık ve yüksek nem oranından dolayı burasının konut yerleşiminden daha çok, bir yeşil alan olarak düzenlemesi gerektiği üzerinde duran Prost'un insan habitatına yönelik bu incelikli yaklaşımı ne yazık ki uygulanma fırsatı bulamadı ve 1951'de ülkeyi terk etti. Prost'un kaldığı yerden kentsel dönüşüm projesine devam eden Adnan Menderes planda revizyona giderek bu vadide Vatan Caddesi denilen geniş bir otoyol inşa ettirdi. Prost'un yeşil alan projesinden geriye, otoyolun orta refüjüne ve yol kenarlarına ekilen sembolik ağaçlar ve çimenler kaldı. Yüzyıllardır bu topraklarda akan, bu havzada bereketli topraklar yaratan antik dere de asfaltın altına, kanalizasyona hapsedildi.

Babam ve Vadi Menderes ile Karşılaşıyor

Bir sabah Alibeyköy'deki çalıştığı dokuma fabrikasına gitmek üzere evden çıktığında, sabah altı buçuk sularında henüz inşaatı başlamış olan Vatan Caddesi'nde Adnan Menderes ile karşılaşmış babam. Menderes makam arabasıyla gelmiş caddeye, üç kişiymişler. Şoförü, bir gazeteci ve Menderes. Ankara'daki işlerinden zaman buldukça sık sık İstanbul'a geliyor ve kentsel dönüşüm projelerini bizzat yerinde inceliyormuş. Hatta İstanbul'a gösterdiği bu yoğun ilgiden dolayı İstanbul Belediyesi Menderes'e fahri belediye başkanlığı unvanı bile vermişti. Babam, Alibeyköy minibüslerini ya da o zaman ki adıyla kaptıkaçtıları beklerken bir süre Menderes'i izlemiş. O sırada gazeteci, babamın da kareye dahil olduğu bir fotoğraf çekmiş ve bu fotoğraf

ertesi gün Menderes haberiyle birlikte Yenigün gazetesinde yayınlanmış. Babamın bundan haberi yokmuş tabii. Arkadaşı söylemiş gazetede Menderes ile birlikte fotoğrafının yayınlandığını. 1956 ya da 57 yılının haziran ya da temmuz ayına ait bu gazeteyi babam uzun süre saklamış; 27 Mayıs 1960'tan sonra darbe hükümetinin hışmına uğramaktan korktuğu için, Menderes'le birlikte görüldüğü fotoğrafın yer aldığı bu gazeteyi ne yazık ki yakıyor babam. Ülkenin darbe tarihleri aynı zamanda yoğun olarak muhalif matbuatın yakılmasının da tarihidir. Her darbenin ardından tonlarca kitap, dergi, gazete alevlerin arasında kül olup gitti. Babam da bu geleneği sürdürmüş anlaşılan. Uzun süre kütüphane arşivlerinde aramama rağmen gazetenin bu nüshasına ulaşamadım. Bu fotoğrafın bu kitapta yer almasını çok isterdim doğrusu.

İstanbul'un ve babamın Menderes'le karşılaşmasıyla birlikte hem kentin tarihi değişiyor, hem de babamın evinin istimlak edilme korkusu da sona ermiş oluyordu. Prost'un planlarını askıya alan Menderes vadiyi bir otoyola dönüştürmüş, dere yatağının üzerinden asfalt bir yol geçirilmişti. Bastırılan her şeyin zaman içinde yüzeye çıkması gibi bu derenin de yağmurlu havalarda caddeyi akarsuya dönüştürdüğünü hatırlıyorum çocukluğumda. Böyle havalarda paçalarını sıvayıp, sırtlarında yaşlıları ve çocukları karşıya geçiren gönüllü insanlar hâlâ gözümün önünde. Birbirine sirt, omuz veren insanların zamanla yok olması gibi, bu vadinin çehresi de giderek değişti. Bostanlar birer birer yapılaşmaya yenik düştüler.

Şahmerdan

1978'de Ecevit'in Adalet Partisi'nden 11 milletvekili ithal ederek kurduğu hükümetin Gümrük ve Tekel Bakanı Tuncay Mataracı, evimizin karşısındaki Panayot'un bostanında inşa edilecek SSK binasının temel atma törenine gelmişti. Mataracı'yı dinlemek, daha doğrusu törende sunulan bedava yiyecek ve içecekleri kaçırmamak için tüm mahalleli oradaydık. Yaşamlarımızı ve habitatımızı değiştirecek bu yapılaşmanın sonuçlarını o zamanki aklımla kestirememiş, yiyecek ve içeceklerin cazibesine kapılmıştık. Artık evimizin karşısında kentin surlarına kadar uzanan, akşamları terastan güneşin batışını izlediğimiz manzaranın içinde korkunç görünümü ve sesiyle şahmerdan çalışmaya başlamıştı. Dere yatağının hemen yanı başındaki bostanlarda inşa edilecek binaların temellerini sağlamlaştırmak için tüm gücüyle kazıkları verimli toprakların derinliklerine gönderiyordu. Sonra, bu vadideki tüm bostanların, devasa beton kütlelerle, kamu binalarıyla tamamen doldurulduğunu gördük.

1955-1960 yılları arasındaki Menderes uygulamaları sayesinde babamın ve mahalle sakinlerinin hayvanat bahçesi kâbusu sona ermişti ermesine ama kentin verimli topraklarını yitirmesine, yapılaşmaya kapı aralayan ilk hamle de gerçekleşmişti böylelikle. Sonuçta İstanbul kenti çok önemli bir yeşil alanını, tarım toprağını yitirdi. Kent insanının toprakla, doğayla kurabileceği ilişkinin önü kesilmiş oldu. Prost planının uygulanmış olmasını çok isterdim doğrusu. Özelikle bölgenin, Prost'un başlangıçta düşündüğü küçük bahçelerden oluşan bir tarım alanı olarak kalmasını. Kentin doğadan kopuk, yapay ve soyut bir mekâna dönüştürülmesinin önüne geçecek bir proje gibi duruyor hâlâ.

Cerrahpaşa ve Diğer Semtlerin Kaderi

Prost'un İstanbul'a dair tüm hayalleri gerçekleşseydi şayet, İstanbul'un çehresi bugünkünden çok farklı olacaktı. Ülkeye gelmeden önce dünyanın birçok kentinde planlamalar gerçekleştirmişti Prost. 1936'da Atatürk davetiyle İstanbul'un Nazım Planı'nı hazırlamak üzere ülkeye geliyor ve 1936-1951 yılları arasında İstanbul'un, özelikle tarihi yarımadanın pek çok yerinde plan doğrultusunda radikal dönüşümler gerçekleştirme fırsatı yakalıyordu. İstanbul'un bir ortaçağ kenti görünümünden kurtarıp modern bir kente dönüştürmeyi amaçlayan Prost, anıtsal binaları öne çıkaran bir anlayışı vardı. 19. yüzyıl Paris'inin Hausmann'ı gibi geniş bulvarlar ağıyla donatmaya başladı kenti. 1940'larda anıtsal binaların etrafındaki eski kent dokusu pek çok yerde tahrip edildi. Eminönü ve Taksim gibi İstanbul'un meydanlarında büyük yıkımlar gerçekleştirildi. Bu arada Taksim meydanındaki korunmaya değer görülmeyen tarihi Taksim Kışlası ve diğer tarihi binalar da bu yıkımdan ne yazık ki kaçamadı. Sergideki paftalarda Cerrahpaşa Hastanesi için 1940'larda ayrılan alanı görünce, buradaki mahallelerin kaderinin daha o zamanlar kâğıt üzerinde kararlaştırıldığını anladım. Zaman içinde hastane birçok mahallenin yok olmasına neden olacaktı.

Kentsel dönüşümün küçük hayatlarda yarattığı tahribattan da söz etmek gerekiyor tabii. İstanbul'un yaşadığı bu ilk büyük çaplı kentsel dönüşüm travması sırasında, evleri istimlak edilen yüzlerce insan, yerinden yurdundan olmuş, yüzyıllardır bir kumaş gibi dokuyarak oluşturdukları toplumsal ağları parçalanmış, başka yerlerde yeni hayatlara tutunmaya zorlanmışlardı.

İstanbul'un Silueti

Gelgelelim, İstanbul'un artık bir imgesi haline gelen, o meşhur siluetinin bozulmadan kalmasını Prost'a borçluyuz. Prost sayesinde tarihi yarımadada yüksek binaların yapılması engellenmişti (binalara denizden 40 metre yükseklik sınırı getirilmişti: +40 kodu). Bu yüksekliği aşan mevcut binalar yıkıldı. Mesela Süleymaniye Camisi'nin bitişiğinde yer alan, İstanbul Müftülüğü'yle aynı bahçeyi paylaşan İstanbul Üniversitesi'ne ait Botanik binasının ikinci katı +40 kodunu ihlal ettiği için yıkılmıştı. O yüzden tek katlı bir yapıdır bu bölüm. Biyoloji bölümündeki öğrenciliğim sırasında yaşlı hocalarımız yer sıkıntısından dolayı yapılan bu yıkım işleminden pek hoşnut olmadıklarını ima ediyorlardı. Anlaşılan Prost bu yükseklik sınırını, ayrım gözetmeksizin, kent siluetini bozan tüm yapılara uygulamaktan çekinmemişti. Ayrıca modern bir kentte olması gereken yeşil alanlar, kültür parkları da tasarlamıştı. Bunlardan biri yukarda sözünü ettiğim ve ne yazık ki gerçekleşemeyen Bayrampaşa deresinin aktığı vadi, diğeriyse Maçka parkından başlayıp Gezi parkı içinden Taksim'e ulaşan parktı. Herkesin bildiği gibi bu park gerçekleştirildi, fakat daha sonraki yıllarda içerisine inşa edilen otellerle kesintiye uğramış, bütünlüğünü yitirmiştir.

Küçük İnsanlar ve Büyük Plancı

Prost'un İstanbul'un bütüne dair bir hayali olduğunu sergide yer alan İstanbul çizimlerinden, eskizlerinden anladım, her ne kadar bu makro hayaller mikro hayatlarda derin yaralar açmış olsa da. Sergide, şimdiki kentsel dönüşümlerden farklı olarak kente bütüncül yaklaşan, onu en ince ayrıntısına kadar tasarlamaya çalışan bir sanatçı-mimar-plancı görmüştüm. Kişisel tarihinizin, bir plancının makro hayalleriyle ne kadar örtüştüğüne ya da değiştiğine tanıklık ederken tuhaf bir hisse kapılıyorsunuz. Bir taraftan hayatınızın ve dolayısıyla yaşadığınız ortamın kâğıt üzerinde planlanması ve bu plan doğrultusunda yapılan yıkımlarda evlerinden barklarından olan insanların yaşadığı acılar, öte yanda bu plana bağlı olarak gerçekleştirilecek değişiklerin kentsel topluluk açısından faydaları, çelişik duygular yaşamama yol açmıştı. Her halükarda kentlerin fiziksel dokusu, üzerinde denetim kuramadığımız başka (ekonomik, kültürel, siyasal) kuvvetlerce belirleniyor ve bizler de bizim dışımızda belirlenmiş bu kentlerde yaşamlarımızı sürdürmeye çalışıyoruz.

Cerrahpaşa Sinemaları

Gençliğimizde bizim de sinemalarımız vardı; çoğunlukla hafta sonları mahallede toplanır, Vatan Caddesi'ni geçer, Oğuzhan Caddesi'ni tırmanıp bu sinemalara giderdik. Aksaray'da Cerrahpaşa Caddesi'nin başladığı noktada, pasaj içinde yer alan Yıldız Sineması genellikle yabancı filmler gösterirdi. Yine bu cadde üzerinde Mahmudiye İlkokulu'nun hemen yanı başında yer alan Kristal Sineması'nda da yabancı filmler oynardı. Caddenin arka sokaklarında, yetişkin ya da yeni yetme olsun dönemin tüm erkeklerinin çok yakından tanıdığı ve vakit buldukça devam ettiği Güneş Sineması vardı. Aralara "parça" tabir edilen porno filmlerin yerleştirildiği, yerli yapım seks komedi türünde filmler gösterilirdi. Çocukluktan gençliğe geçerken bu sinemaların loş ve rutubet kokan dünyasında kurmaca hayallere dalar, dışarı çıktığımızdaysa dış gerçekliğin parlak ve sıradan güneşine gözlerimizi ve düşüncelerimizi alıştırmak için zorlanırdık.

1970'lerde Holywood filmleri karşısında uğradığı yenilgiyi aşmak için Yeşilçam seks komedi türü filmlere yönelmişti ve İstanbul'un çeşitli sinemalarında bu filmler gösteriliyordu. Güneş de bu sinemalardan biriydi. Bu filmlerinin ürettikleri cinsellik dozu yeterli olmadığı için, erkeklerin cinsel düşlerini daha da

Cerrahpaşa Caddesi; bir zamanlar fuayesinde grotesk heykelin bulunduğu Kristal Sineması günümüzde düğün salonu olarak hizmet veriyor.

kışkırtmak için aralara "parça" tabir edilen porno filmler yerleştiriliyordu. Bu filmler sayesinde Yeşilçam girdiği krizi aşmıştı aşmasına ama bir zamanlar edepli uslu filmlerde boy gösteren aktörler ve artistler birden bire soyunmaya başlamışlardı. Soyunanlar arasında kimler yoktu ki: Arzu Okay, Mine Mutlu, Aydemir Akbaş, Ali Poyrazoğlu, Hadi Çaman ilk anda aklıma gelenler arasında, bir de Zerrin Egeliler vardı tabii. Keloğlan gibi masal filmlerinde izlediğim, masumluğu ve güzelliğiyle çocukluk düşlerimi süsleyen Arzu Okay'ı çıplak olarak görmek ben de garip duygular uyandırmıştı. Yatakta sevişir gibi yaparlardı, çok fazla ileri gidilmezdi. Erkeklerin üstlerinde külotları olurdu mutlaka. Tamamen çıplak gibi görünen kadınların apış aralarını kapatan bir bant, kamera her ne kadar göstermemeye çalışsa da göze çarpardı. Bu filmlerin aşamadıkları seks komediyle porno filmleri arasındaki sınırı, Batılı muadillerini taklit ederek

üretilen yerli üretim porno filmleri aşmıştı ve erkekler daha çok bu pornoları izlemek için dolduruyorlardı sinemaları.

Güneş Sineması

Güneş sinemasında filmlerin konusu ya da akışı kimsenin umurunda değildi açıkçası. Herkes araya sokuşturulan porno parçalarını izlemek için gelirdi zaten. Biraz bilgiçlik taslayıp sanat diliyle konuşursak şayet, "ergon" değil, "parergon"du önemli olan. Ergon bir resmin, sanat yapıtının asıl, ana konusunu oluştururken, bu ana konuyu desteklemek için arka planda görülen doğa parçası parergondur mesela. Parergon ana konunun bir eklentisidir. O dönem sinemalarda ergon'u kimse takmıyordu anlaşılan, herkes bir eklenti olarak, parergon olarak porno gösterimlerine kilitleniyordu. Sanki o dönemde üretilen seks avantür filmleri, araya sıkıştırılan porno filmler için üretiliyordu sadece. Önemli olan yapıtın konusu değil, yapıtın eklentisiydi. Parergon sona erince sinema boşalıyor, boşalan koltukları yine parergon'un bir an önce başlamasını sabırsızlıkla bekleyen yeni erkekler güruhu dolduruyordu.

Yerler malum sebepten dolayı talaş kaplıydı; porno parçalar oynamaya başladığında koltukların ciddi ciddi sallandığını hissederdiniz. Karanlıkta toplu mastürbasyon seanslarının gerçekleştirildiği dönem sinemalarındandı. Bu kategoride bir rekor denemesi olup olmadığını bilmiyorum, ama olsaydı Güneş Sineması'ndaki bu faaliyet kesinlikle Guiness Rekorlar Kitabı'na girmeye hak kazanırdı. Erkek libidolarının açığa çıktığı bir enerji santrali gibiydi. Geceleri gökyüzünden bakıldığında libidolardan çıkan yoğun enerjinin parlak bir ışık huzmesi halinde görülebileceği üzerine şakalar yapardık.

Kristal Sineması

Kristal Sineması'nın fuayesindeki havuz aklımda kalmış; ortasında işeyen çocuk heykeli vardı. Pipisinden sular akardı. Bir tür dilek havuzu olarak da işlev görüyordu herhalde, suyun dibinde bozuk paralar dururdu hep. Ben herhangi bir dilek de bulunmadım; ama hep merak ederdim bu havuza para atanların ne tür dilekler dilediğini. Çok daha sonra bu işeyen çocuk heykelinin Belçika'nın ünlü Mannekin-Pis (Fr. İşeyen çocuk) çeşmesindeki heykelin bir kopyası olduğunu öğrenmiştim. Brükselli saray heykeltıraşı Jerome Duquesnoy tasarlamıştı heykeli ve çeşmeyi. Brüksel kentinin ünlü referans noktalarından ve sembollerinden birini oluşturan bu çeşme, 1618 ya da 1619 yılında şimdi bulunduğu yere yerleştirilmiş. Mikail Bahtin; "Rabelais ve Dünyası adli incelemesinde bu heykeli orta çağların

grotesk beden anlayışının bir simgesi olarak görüyordu. Dışkılama ve çiş yapma grotesk gerçekçilikte aynı anda hem değerden düşürücü, yıkıcı hem de hayat verici ve yenileyici bir eylem olarak beliriyor, yani bir anlamda ölüm ve yaşam döngüsünü temsil ediyor. Örneğin Rabelais'nin Gargantua adlı kitabında Gargantua'nın üç ay, yedi gün, on üç saat, kırk yedi dakika işediğinden ve sonunda Rhone nehri ve yedi yüz geminin meydana geldiğinden söz ediyordu. Grotesk beden, günümüzün modern bedenlerinden farklı olarak tüm gözenekleriyle evrene ve diğer bedenlere açık bir bedendi. Evrenle sürekli alışveriş halinde olan ve duygularını ve bedensel tepkilerini sakınmadan açığa vuran bir beden. Bu beden uygarlaşma sürecinde giderek kapalı hale geldi. Mesela bir zamanlar, aile ya da cemaat üyelerinin sıvılarının birbirine karıştığı aynı kaptaki çorbaya kaşık sallama geleneği vardı. İnsanlar modernleştikçe ayrı tabaklarda yemeye, aynı odalarda uyumaya başladılar. Bireyler sağlık ve toplumsal gerekçeler gibi nedenlerden ötürü giderek kapalı bedenler haline geldiler. İşte işeyen çocuklu havuz, henüz tam olarak ‘uygarlaşmamış', duygularını ve bedensel ihtiyaçlarını açıkça dışa vuran bir döneme, yani çocukluğa da gönderme yapıyor benim için. Yetişkinlikle birlikte bu heykelin temsil ettiği pek çok şeyi yitirdik. Artık Kristal Sineması ve bu havuz da yok; işletmecisi uzun zamandan beri burayı düğün salonu olarak işletiyor. İşeyen çocuklu havuzu sordum, Kristal Düğün Salonu'nun kapısında duranlara. Sinema düğün salonuna dönüştürülürken bu havuzu ve işeyen çocuk heykelini kaldırmışlar.

Yavru ile Kâtip, Erkek Dediği'ne Karşı

Kristal Sineması'nda izlediğimiz filmler arasında en çok da "Yavru ile Kâtip" filmleri kalmış aklımda, bir de "Erkek Dediğin" ile başlayan filmler. Yavru ile Kâtip filmlerinde İtalyan komedyenler Ciccio Ingrassia ile Franco Franchi birlikte oynuyorlardı. İtalya'da Franco e Ciccio olarak anılan bu filmler 1970'lerde Türkiye'de popüler olunca Yavru ile Kâtip adıyla gösterime girmeye başladı. Tüm ikililer gibi bunlarda zıt karakterleriyle birbirini tamamlıyorlardı. Uzun boylu, ince bıyıklı ve soğuk tavırlı "Kâtip" (Franco Franchi) ikilinin kurnaz ve akıllı olanıydı. Kısa boylu ve tombul olan "Yavru" (Ciccio Ingrassia) ise saf olanı oynuyordu; ağzı kalabalıktı ve mimik ve jestleri ise fazlasıyla abartılıydı. Özellikle kulaklarını oynatırken saçlarını adeta bir peruk gibi öne arkaya oynatması herkesi güldürürdü; kulaklarımızı ve saçlarımızı onun gibi oynatmaya çalışırdık, bunu başaran arkadaşlarımız da vardı. Yavru ile Kâtip filmlerini, Erol Günaydın ve Altan Erbulak'ın sesleriyle sevmiştik.

Franco Franchi'nin Fellini'nin Amarcord filmdeki Teo amca rolünü hiç

unutamam. Kır evindeki piknik sahnesinde birden ağaca tırmanan Teo amca; "kadın istiyorum" diye bağırıyor ve bir türlü ağaçtan aşağı inmiyordu. Sonunda kaldığı akıl hastanesinden getirilen cüce bir rahibe amcamızı ağaçtan inmeye ikna etmişti.

"Erkek Dediğin" sözcükleriyle başlayan filmler de yine o dönemde çokça iş yapar olmuştu. Başrolde Palermo doğumlu İtalyan komedyen Gerlando ya da kısaca Lando Buzzanca oynuyordu. Buzzanca çoğunlukla İtalya'nın güneyinden Roma, Verona ve Milan gibi kuzey kentlerine göç eden ve İtalyan ekonomik mucizesinin yaşandığı yıllarda kısmen ekonomik başarının keyfini çıkaran ortalama bir göçmeni oynuyordu. Çoğunlukla maço tarafı ağır basan beyaz yakalı çalışan rollerini yorumladı; iş yaşamındaki sıkıcılığı maçoluğuyla aşmaya çalışan bir karakterdi. Bizde de Erkek Dediğin Ne Çalar adıyla gösterilen Il Merlo Maschio (Erkek Karatavuk) (1971) adlı filmdeki rolüyle üne kavuştu. Yeşilçam krize girdiği dönemde Lando Buzzanca'nın oynadığı bu seks komedi türündeki filmler örnek alınarak yerli versiyonları çekildi. Lando Buzzanca'ya benzerliliği ile dikkat çeken aktörlerden Sermet Serdengeçti'nin başrolde oynadığı Beş Tavuk Bir Horoz (1974) ile komedi seks filmleri furyası başlamış oldu böylelikle. Ankara Devlet Tiyatrosu'nun kadrolu aktörüyken yapımcılar tarafından keşfedilen ve yirmiye yakın filmde oynayan Sermet Serdengeçti'nin sinemadaki serüveni kısa sürmüştü. 25 Aralık 1976 gecesi Zeytinburnu sahil yolundaki ölüm virajı denilen yerden denize uçan otomobilin içinde o da vardı. Ölüm haberini gazetelerde okuduğumda çok üzüldüğümü hatırlıyorum.

Bu sinemaların dışında Fındıkzade'de Nilgün Sineması ve Çapa'da Aydın Sineması, Topkapı kale içinde ise Sur sineması vardı. Nilgün Sineması'nın yerine yakın zamanlarda Cinemax zincirlerine bağlı bir sinema açıldıysa da çok fazla iş yapamadığı için kapandı ve yerine bir süpermarket açıldı. Aydın ve Sur sinemaları da yine tarihe karışan sinemalardan.

Goralı

Sinemadan çıktıktan sonra genellikle Kızılelma Caddesi üzerindeki Goralı Büfe'ye uğrar ve ikişer goralıyı ayran eşliğinde midemize indirirken filmler üzerinde konuşmaya devam ederdik. Ben bildim bileli Goralı büfe hep oradaydı; son gittiğimde bu büfeyle yaşıt olduğumu öğrenmiştim. 1960'da açılmıştı. Büfeyi işletenler Kosova'nın Gora bölgesinden geldikleri için büfelerine ve kendi icatları olan sandviçe goralı adını vermişler. Aile ilk büfesini 1945'te Ankara'da açmış; daha sonra ailenin diğer fertleri Goralı'yı Fındıkzade'ye

taşımışlar. Şimdi de Goralı soyadını taşıyan aynı aile bu büfeyi işletmeyi sürdürüyor. Her şeyin sürekli değiştiği bir kente, tam elli yıllık yerel bir lezzete dönüşen gorali sandviçi her yiyişimde, hala değişmeden kalan bir şeylerin var olduğunu hatırlıyorum.

Cerrahpaşa Yürüyüşleri-2

24 Haziran 2010 / Perşembe

Bu sabah evden biraz erken çıkıp, sabahın serinliğinde semtte dolaşmayı sürdürdüm. Her gün geçtiğim sokaklarda yürüdüm bu kez. Hayatın koşuşturması içinde ayrıntıları ıskalayarak dolaştığımız sokaklarda. Haseki Caddesi'ni Cerrahpaşa'ya bağlayan sokaklardan biri olan Güzel Sebzeci Sokak'tan geçtim. Bu sokağın adını hep merak etmişimdir. Sokağa adını veren sebzecinin güzel sebzeler mi sattığı, yoksa kendisinin mi güzel olduğu merak konusu. Ben bu sokağa adını verenin sebze satan güzel bir kadın olduğunu hayal ediyorum. Gözlerim güzel sebzeciyi arıyor. Zira bu semt kadınlarla birlikte anılan bir semt aslında: Kadınların öteberi sattıkları Avratpazarı, Haseki Hürrem Sultan'ın yaptırdığı külliye, hastalarını dağlayarak tedavi eden Keyci Hatun, Gevher Sultan Medresesi. Kadınların yarattığı, kadınların izini taşıyan bir semt.

Güzel Sebzeci Sokağı'nın başında, semt halkı tarafından, az ilerideki Haseki Bostan Hamamı'nda Fatih Sultan Mehmet'i yıkadığına inanılan ve halen adaklar adanan Tellak Baba Türbesi var. Bu sokak sizi hastane bahçesinin karşısına çıkarıyor. Sağa doğru kıvrılıp hastane kapısının tam karşısında yer alan Bozacı Odaları sokağa girdim, sokağın sağında Bozacı Odaları Çıkmazı var. Bu semtte dolaşırken çıkmaz sokaklar çıkıyor durmadan karşınıza.

Bozacı Odaları Sokağı'nın açıldığı Davutpaşa Çeşmesi Sokak'ta, bahçe içinde güzel bir ahşap ev eski yaşantıların anılarını barındırıyor ahşap dokusunda. Sokağa adını veren çeşmenin neredeyse yarısı yolun altında kalmış; belediyenin astığı ve çeşmeyi tamamen örten, üzerinde "çöp ve moloz dökülmesi yasaktır" yazılı bez, sokak sakinlerinin bu çeşmeyi çöplüğü dönüştürdüklerini gösteriyor. Çeşmenin yanında hala naylon poşetler içinde çöpler duruyor. Sokağın sakinleri, sokaklarına adını veren ve bir ölçüde kimliklerini oluşturan bu çeşmeye bunu mu reva görmüşler diye düşünmeden edemiyorum.

Davutpaşa Çeşmesi sokak, Davutpaşa Camii'nin hemen bitişiğinde uzanan ve Cerrahpaşa Caddesi'nin devamı Koca Mustafa Paşa Caddesi ile Haseki Caddesi'nin devamı Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi'ni birbirine bağlayan Davutpaşa Medresesi Sokağına açiliyor. Sokağın bir tarafında, içinde Davutpaşa Lisesi ve Davutpaşa Camii'nin bulunduğu

taş bahçe duvarları yer alıyor. Cumbali ahşap bir ev sokağın ortasına çıkıntı yaparak yolu daraltmış.

Davutpaşa Lisesi'nin tarihçesi oldukça eski, İstanbul'un en eski okullarından. 1485'de II. Beyazıd'ın sadrazamı Davut Paşa tarafından, kendi adıyla anılan külliyesinin bünyesinde sibyan mektebi olarak kurulmuş. Fatih Sultan Mehmed fetih sırasında Anadolu Beylerbeyi olarak büyük başarılar gösteren bu paşaya, Aksaray meydanından bugünkü Davutpaşa Kışlası'na (Yıldız Teknik Üniversitesi'nin kampüsüne) kadar uzanan araziyi vermiş. 1478'de Rumeli Beylerbeyi'ne terfi eden paşa kendi adını taşıyan bu vakıf arazisi üzerinde pek çok eser inşa ettirmiştir.

Okul yıllar içinde Osmanlı eğitim sistemindeki değişim ve gelişmelere paralel olarak değişik kademelerde hizmet vermiş. 1847 yılındaki ilk rüştiye mektebi yine burada açılmış. Dönemin eğitim bakanı Kemal Efendi de bu okulda öğretmenlik yapmıştır. 1894 büyük İstanbul depreminde bugün Davutpaşa Medrese Sokağı'na bakan duvarı hariç tamamen yıkılan okul, yeniden üç katlı olarak inşa edilerek eğitim hizmetine devam etmiştir. 1913 yılında sultani olmuş, Cumhuriyet ilk yıllarında erkek ortaokulu olarak hizmet vermiş, 1955'ten itibaren de karma ortaokul ve sonunda 1969 yılında lise olmuştur. Günümüzde de düz lise olarak hizmet veriyor, ancak Anadolu lisesine dönüştürmek için çalışmalar da sürmektedir.

Davutpaşa Camii'nin avlusuna üç giriş var: biri Davutpaşa Medrese Sokakta, bir diğeri ise Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi'nde; sonuncu ise Davutpaşa Değirmeni Sokağı adını alan Kızıl Elma Caddesi'nin son kısmında. Caminin avlusundan geçen Ağababa Sokak Davutpaşa Değirmeni Sokağını Davutpaşa Medrese Sokağı'na bağlıyor. Sokağa adını veren Davutpaşa Külliyesi'nin medresesi yüksek duvarların ve binaların arkasında gözlerden saklanmış durumda; halen restorasyon çalışmaları devam ediyor. Hekimoğlu Ali Paşa girişinde külliyenin çeşmesi yer alıyor. Caminin avlusu semtin karmaşasından bir kaçış da sağlıyor semt sakinlerine. Avluda banklara oturup, caminin ve ağaçların gölgesinde biraz soluklanıyorum.

Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi'nden Haseki'ye doğru yürürken yolun sağında bir başka eski çeşmeyle karşılaştım. Etrafındaki yapılar yıkılıp çeşme açığa çıkarılmış, herhalde restorasyon çalışması yapılacak. Az ilerde cadde üzerinde sol tarafta Haseki Bostan Hamamı var; hamam Mucit Sokağın cadde ile kesiştiği köşede yer alıyor. Hamamın içine girdiğinizde tarihçesinin yazılı olduğu levhada şunlar yazıyor: "16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman döneminde inşa ediliyor (1550).

Kanuni en sevdiği Hasekisi Hürrem sultan adına yaptırmış; mimarı Mimar Sinan. Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi üzerindeki kapısından uzunca bir koridorla erkekler kısmına girilir. Sağ ve sol bölümlerde soyunma odaları yer alır. Üst kat 1900'ların başında ilave edilmiştir. Hamamın iç kısmı tamamen klasik Türk hamamı planlıdır. Soğukluk kısmı biri ortada diğeri küçük iki kubbe ile örtülmüştür. İç kısmına geçildiğinde tam bir kare içine dört köşeye 3 halvet ve halvetler arasına sofa yerleştirilmiştir. Kapının tam karşısındaki sofanın ortasındaki kurnaya Hünkâr Kurnası denile gelir. Rivayete göre II. Sultan selim (1524-1574) bir gün tebdil gezerken annesinin adına yapılmış bu hamama girerek bu kurnada yıkanmiş, o günden sonra bu kurnanın etrafı demir parmaklıkla çevrilerek artık bu kurnaya müşteri alınmamıştır."

Yine levhada yazılanlara göre semtin önemli figürlerinden biri olan Şerbetçi Rüstem Ağa, 1910 yılına kadar leziz demirhindi şerbetlerini bu hamamın önünde satarmış. İstanbul'un her tarafından demirhindi içmek için bu hamama gelinirmiş. Zengin ya da fakir, hamama girenlerin yıkanıp çıktıktan sonra Rüstem Ağa'da bir bardak şerbet içmeleri adettenmiş.

Levhadaki hamamın kuruluşuyla ilgili bilginin yanlış olduğunu öğreniyorum başka kaynaklardan. Aslında bu hamamın II. Mehmet (Fatih) dönemine (1453-1483) ait olduğu belirtiliyor; fetihten sonraki ilk hamamlardan yani. Kanuni döneminde, dolayısıyla Haseki Külliyesi'nin inşa edildiği sırada (1520-1566) hamam Mimar Sinan tarafından onarılmış sadece. Bu çifte hamamin en önemli özelliği kadınlar bölümünün erkekler bölümünden daha büyük olması.

Haseki, Cerrahpaşa ve Davutpaşa semtleri, Osmanlı kent dokusunu hala içlerinde saklayan semtler; ve bu kent dokusu nedeniyle kıvrılarak, dolanarak giden ve çoğu zaman çıkmaz sokakla son bulan yollarında geçmişe dair izlerle her an karşılaşabilirsiniz. Her an hazırlı olmak gerekiyor karşılaşmalar için. Aksi takdirde hayatın hayhuyu içinde önünden görmeden geçebiliyorsunuz benim gibi. Bu kitap vesilesiyle on beş yıldır yaşadığım bu semte başka gözle bakmaya başladım. İstanbul'un merkezinde olsa da kıyıda kalmış bu Osmanlı semtleri, zamanın ve modern hayatın tahribatına rağmen hala bünyesinde geçmişe dair şeyler barındırıyor.

Cerrahpaşa: Evler, Sokaklar ve Çıkmaz Sokaklar

Bir kent haritası ilk bakışta bile çok şey anlatır size. Yolların oluşturduğu örüntü hemen gözümüze çarpar. Kimi kesimler birbirini dik kesen dümdüz yollardan oluşurken, kimileri kıvrılarak, bükülerek ilerleyen yolların kesişmesiyle ağımsı bir görüntü oluşturduklarını hemen fark ederiz. Haritanın üzerinde farklı tarihsel dönemlere ait yazılar gibi okumak mümkün bunları. Modern dönemlerin yazısı, ızgara gibi örülmüş yollardan oluşur; dümdüz yolların birbirini dik kesmesiyle oluşan bu yollar bir satranç tahtası gibidir. Yönünüzü pek şaşırmazsınız buralarda; neresinin batı ya da doğu olduğunu kestirebilirsiniz. Bu sokaklarin doğrusallığına bağlı olarak dosdoğru hareket edilir buralarda. Oysa kıvrılarak, bükülerek ilerleyen sokaklarda doğrusallıktan kurtulduğunuzu, dolayısıyla yön bulma duygunuzun da biraz dumura uğradığını hemen fark edersiniz. Hiç bilmediğiniz böyle bir semtte bir sokağa girdiğinizde sizi nereye çıkarabileceği kestiremezsiniz, sokak savurur sizi.

Tarihi yarımadada konumlanan pek çok semt ve mahalle hala bu sokak örüntüsünü taşımaktadır. Haritaya baktığınızda Cerrahpaşa, Haseki ve Davutpaşa semtlerini gösteren kesimde arazi topografyasının inişli yokuşlu yapısını izleyen, kıvrımlı, büklümlü sokakları görürsünüz; organik sokak dokusu da denilmektedir bu tür örüntüye. Bu semtlerin kuzeyinde kalan nispeten düz arazi ise modern dönemin planlama anlayışını yansıtır. Birbirini dik kesen düz yolların oluşturduğu, plancıların ızgara kent planı dediği sokak örüntüsü hemen gözünüze çarpar. Uzun zaman yangın yeri olarak boş kalan bu araziler, 1960'larda modern kent anlayışına göre planlanmıştır.

Bu iki farklı örüntü, organik ve ızgara sokak örüntüleri, insanlar üzerinde farklı etkiler yaratırlar. İngiliz yazar John Fowles, 1976'da yayınladığı Ağaç (Afa Yayınları) adlı deneme kitabında geleneksel kentlerle modern kentleri karşılaştırıyor; modernleşmeyle birlikte hayatın ve insanın nasıl da geometrik hale geldiğinden yakınıyordu. "Kent ve kasabaların daha eski ve daha plansız mahalleleri tamamen bir ormanı andırır; özellikle de içimizden geçiş biçimleriyle, kendilerini ortaya koyuş tarzlarıyla, yolumuzu kaybettirmeleriyle, açılmaları ve kapanmalarıyla, şaşırtmaları ve memnun edişleriyle" diye belirtiyor ve hemen ardından ekliyordu: "Yirminci yüzyıl

mimarisinin birçok aptalca hatası içinde en aptalca olanı, gösterişli kent planlamasında bu eski modeli unutmak olmuştur. Geometrik ve doğrusal kentlerin insanları, geometrik ve doğrusal olur; ahşap kentlerin insanlarıysa daha insan gibi insan olur."

Bir zamanlar çoğunlukla bahçe içinde tek katlı ahşap evlerden oluşan Cerrahpaşa semtinin sokak dokusu, tam da Fowles'in tanımıyla bir ormanı andırıyordu. Şimdi artık bu sokaklarda tek tük ahşap ev kalsa da hala ormanı andıran sokak dokusu bize yolumuzu kaybettirmeye devam ediyor. Semtin kuzeyinde kalan geometrik ve doğrusal modern mahallelerin aksine Cerrahpaşa labirentimsi kıvrımlarıyla bizleri şaşırtıyor.

Cerrahpaşa'nın ormanı andıran bu sokaklarına dair bir de hikaye anlatılır. Yeni evli bir çift başka bir semtten Cerrahpaşa'ya taşınmaya karar verirler ve bir apartman dairesi kiralarlar. Akşamın alaca karanlığında evi görüp beğenmişlerdir. Ama ertesi gün taşınmak üzere semte geldiklerinde kiraladıkları evin yerini bir türlü bulamazlar. Bu hikayenin doğru olup olmadığını bilemiyoruz, ama semte yabancı olanların kolayca yollarını yitirmelerini anlatması açısından manidardır.

Mahalleler

Cerrahpaşa ve yöresindeki mahalleler on beşinci ve on altıncı yüzyılda biçimlenmeye başladı. Daha önceleri, Bizans döneminde de buraları yerleşim alanı değildi. Langa'dan Yedikule'ye uzanan sur dibindeki araziler genellikle tarım amacıyla kullanılıyordu, geri kalanı ise tamamen boştu. Fetih'ten sonra bu boş arazilere ilk Müslüman mahalleri kurulmaya başlandı. Engebeli ve inişli, çıkışlı yapısıyla Cerrahpaşa'nın oturduğu topografya bu yerleşimlerin şeklini etkilemiştir. Sokaklar, arazinin doğal yapısına göre inşa edilen evlerin arasında yavaş yavaş belirdi.

Yollar ve sokaklar

Erken Bizans devirlerinden beri konumu değişmeden kalmiş, hatta günümüzde de devam eden birkaç ana yol vardı elbet. Cerrahpaşa'da yer alan bu yollardan ikisi de, Bizanslıların Bovis Forumu dedikleri, şimdinin Aksaray Meydanından başlayarak batıdaki kara surlarına doğru uzanıyordu. Bunlardan biri Cerrahpaşa Caddesi'ni takip ederek, Bizanslıların Kserolofos dedikleri tepeye tırmanan ve sırtı izleyerek Yedikule'deki Altın Kapı'da son bulan yoldu (Bizanslılar bu yola Mese diyorlardı). Diğeri ise, Aksaray meydanından başlayıp, Cerrahpaşa'nın

yer aldığı tepenin Marmara Denizi kıyısı eteklerindeki düzlüğü (Samatya Caddesi'ni) takip ederek, deniz surlarının dibinden Yedikule'ye uzanıyordu. Bu yola Bizanslılar bir ad vermemişlerdi; ancak Osmanli döneminde mezbahaların ve tabakhanelerin yer aldığı Kazlıçeşme'den kentin içine etlerin bu yol üzerinden taşınması nedeniyle Kasaplar Yolu deniliyordu. Her iki yol da arazi yapısının izin verdiği düzlüklerin üzerinde yer almaktaydı.

Evler

Semt bu iki ana yolun etrafında ve arasında gelişip serpildi. Aksaray'ı Kocamustafapaşa semtine bağlayan Cerrahpaşa caddesi üzerinde çeşitli tarihlerde inşa edilmiş paşa konakları, camiler ve külliyeler bulunuyordu. Bir bakıma bu yol iktidar yapılarıyla süslenmişti. Buna karşın bu ana yoldan sapıp, denize doğru indiğimizde sıradan insanların yaşadığı konutlarla karşılaşıyordunuz. İstanbul'da o dönem dört farklı statüye işaret eden dört farklı meskenin olduğunu öğreniyoruz vakıf kayıtlarından: Süfli, tahtani, fevkani ve mükellef. Ara sokaklarda, sıradan insanların oturduğu mahalleler genellikle süfli ve tahtani konutlardan oluşuyordu. Süfli konutlar, derme çatma, günümüzün gecekondu evlerini andıran tek katlı, tek odalı ahşap evlerdi. Tahtani konutlar yine tek katlı, bir ya da iki odalı, süfli konutlara göre çok daha iyi durumda olan ahşap evlerdi. Bunların arasında tek tük fevkani tabir edilen iki katlı ahşap evlere de rastlamak mümkündü. Ve her mahallede paşanın ya da yüksek bir bürokratın yaşadığı, mükellef denilen bir de konak ya da köşk bulunurdu. Bugün eski İstanbul mahallelerinden geriye kalan iki katlı ahşap evlere bakip da, bu tip evlerin yaygın olduğunu düşünürsek hataya düşmüş oluruz. Bunlar genellikle 19. yüzyılda inşa edilen ahşap evlerdi çoğunlukla. 15. ve 16. yüzyıllarda mahallelerdeki konutlarin çoğunu, duvarlarla çevrili bahçe içindeki tek katlı ahşap evler oluşturuyordu. Halen semtimizde apartmanların arasında, duvarlarla çevrili bahçelerin içinde bu tür evlere rastlayabiliyoruz.

Semt mahallelerin yan yana gelmesinden oluşmuştu. Bu mahalleler genellikle çok kalabalık değildi ve geniş bir alanı kapsıyordu. Sınırları tam olarak belli olmayan bu mahalleler bir meydan ve caminin etrafında bir araya gelmiş on, on beş sokaktan oluşurdu genellikle. Mahallede sokak çeşmesi, temel tüketim maddelerinin satıldığı birkaç dükkan, hamam, tekke ve bir de mektep olurdu. Hane halkını sarıp sarmalayan koruyucu ve sosyal bağları pekiştirici bir birim olarak algılanırdı mahalle. 15. Yüzyılda Davut Paşa'nın yaptırdığı, kendi adıyla anılan külliye tüm bölgeye adını vermişti. Davut Paşa semtinde on dört mahallenin olduğunu yazıyor belgeler. Bu mahalleler arasında,

Sancaktar Hayrettin, Abacızade, Kürkçübaşı, Hobyar, Davutpaşa, Kasap İlyas mahalleleri yer alıyordu.

17.Yüzyılda Trafik Tıkanıklığı

Mahalle içinde genellikle duvarlarla çevrili konutlar arasında düzensiz bir sokak yapısı vardı. Kimi yerlerde sokaklar gereksiz yere çok geniş, kimi yerler de ise ancak bir atlının geçmesine izin verecek kadar çok dar olabiliyordu. Bunlar, genellikle yazları tozdan geçilmeyen, kışları ise çamur içinde olan toprak yollardı. İstanbul'un yollarının genişliğini düzenleyen ve sokakları taşlarla döşeyen belediyecilik faaliyeti ancak 1850'lerden sonra hayata geçtiğine göre 19. Yüzyıl öncesi İstanbul'un yollarının toprak olduğunu ve genişliklerinin de değişiklik sergilediğini söyleyebiliriz. (Yolların düzenleyen İslahat-ı Turuk komisyonu 1860'larda çalışmaya başladı). Daha önceleri sokaklarını taşla döşetmek isteyen mahalleliler masrafları kendi ceplerinden ödemek zorundaydılar. Çoğunlukla dar gelirli ve mütevazı insanların oturduğu Davutpaşa ve Cerrahpaşa yöresi sakinleri, bu masrafı karşılayacak durumda değildi. Dolayısıyla bu toprak yollar tümseklerle ve çukurlarla doluydu. Sokakların resmi adı ve hanelerin kapı numaraları da yoktu. Sokaklara resmi bir ad verilmeye yine 1860'lardan sonra yolları düzenleyen komisyonun çalışmasıyla birlikte başlandı.

İnsanlar kent içinde ya yaya olarak ya da at sırtında dolaşıyorlardı; geleneksel İstanbul'da ara sokakların çoğu, bir at arabasının geçeceği genişlikteydi. Davut paşa yöresi de sokaklarının dar oluşuyla ün kazanmıştı. Rivayete göre Sultan Deli İbrahim, tebdili kıyafet halinde, at sırtında Davutpaşa sokaklarında dolaşmaya çıkmış; bir sokaktan geçerken karşısına çıkan bir at arabası sultanın daha fazla ilerlemesine engel olmuş. Bu duruma çok kızan sultan, Veziri Salih Paşa'ya at arabalarının İstanbul sokaklarına girişini yasaklamasını emretmiş. Kısa bir süre sonra yine aynı bölgede aynı durumla karşılaşınca kızgınlıktan küplere binen sultanın, vezirini görevden azledip başını vurdurduğu söylenir. Bu hikaye bize 17. yüzyılda Davut paşanın sokaklarında, yolların darlığı yüzünden trafik sıkışıklığının yaşandığını gösteriyor. Hala semtte çoğu sokak bu dar yapısını korumaktadır.

Cerrahpaşa'da Dolaşmak

Geleneksel İstanbul sokaklarında yürürken Avrupa kentlerinin ya da İstanbul'un Avrupai semtlerinin tek biçimli, homojen kamusal mekânından farklı olarak, sürekli bir eşikten diğerine atladığınızı

hissediyorsunuz: genelden daha özele doğru, ya da kamusaldan daha mahrem olana doğru ilerlerken buluyor insan kendini. Yaşadığım Haseki ve Cerrahpaşa yöresinde çok sık rastlanan bir durum bu. Batı kentlerinin tek biçimli kamusal mekânında dolaşmaya pek benzemiyor buralarda dolaşmak. Ana caddelerin herkese açık yapısının aksine ara sokaklara doğru kıvrıldıkça giderek özel ve mahrem bir mekânın içine doğru çekiliyorsunuz. Dar sokaklarda evlerin girişlerindeki basamaklara oturmuş sohbet eden, örgü ören kadınlar ya da sokak köşelerinde, kahvehane önlerinde dikilen delikanlılar, dükkânlarının önüne attıkları taburelere oturmuş esnaf, bakışlarıyla kendi özel mekânlarında olduğunuzu, yabancılığınızı duyumsatıyor size. Modern Türkiye'de her ne kadar batılı anlamda kamusal mekân anlayışı yerleştirilmeye çalışılsa da yazılı olmayan, zimni bir anlayışının geçerli olduğunu, modern kamusal mekan kavramından farklı olan bu anlayışın kentin kıvrımlarında hala kendini koruduğuna işaret ediyor tüm bunlar.

Batı Kenti ve Osmanlı Kenti

Roma hukukuna dayalı Batılı bir kent ile İslam hukukuna dayalı Osmanlı kenti arasında fark kamusal alan kavramında düğümleniyor gerçekten. Özel ile kamusalı tek bir çizgiyle net olarak ayıran ve bu iki alanı birbirleriyle karşıtlığı içinde tanımlayan modern kent normlarının, Osmanlı geçmişi olan İstanbul gibi bir kentin kıvrımlarında çoğu kez pek işe yaramadığını görüyoruz. Modern kentte özel hayatın korunduğu ev ile kamusal yaşamın başladığı sokakları tek bir çizgi, evin eşik çizgisi ayırıyor. Bu eşik çizgisini aştığınızda kendinizi derhal tek biçimli bir kamusal alan içinde buluyorsunuz; böyle bir kentte yürüyüşe çıkan birisi homojen bir mekân içinde hareket ediyor durmadan; kamusal mekânı oluşturan sokakların, meydanların her noktası, birbirine çoğu kez yabancı olan kent sakinlerinin kullanımına eşit ölçüde açık olarak duruyor.

Stefanos Yerasimos'un belirttiği gibi, Roma hukukuna göre Batı kentlerindeki arazi mülkiyeti hukukunun temelinde tamamen soyut olan sınır kavramı bulunur. Bu sınır tamamen farklı iki hukuki birimi, örneğin iki özel mülkü ya da bir özel mülk ile bir kamu alanını birbirinden ayıran ve hiçbir kalınlığı olmayan bir çizgidir. Oysa Osmanlı kentinde sınırın yerini, bir birimden diğerine aşamalı geçişi ifade eden "fina" kavramı almıştır. Bu terim büyük olasılıkla Latince finis'ten gelmektedir ve Bizans döneminin Yunanca metinlerinde fina biçiminde kullanılmaktadır. Finâ, alanın hak sahibi sokak sakinlerince ortak kullanılan bir bölümüdür ve taraflardan birinin diğerine göre hakkı kendi mülküne doğru yaklaştıkça artar (Tanzimat'ın Kent

Reformları Üzerine', Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentler, Tarih Vakfı Yayınları).

Aşamalı geçişler: Fina

Osmanlı kentine geldiğimizde böyle bir soyut çizginin artık bir işe yaramadığını, kamusal olandan özele doğru aşamalı geçişlerin olduğunu görüyoruz. İslam kentinde kamu alanından söz edilemezdi. Özel kişilere, hükümdara ve vakıflara ait özel mülklerin yanında, komşuların ya da bütün cemaatin ortak mülkiyeti altında bulunan alanlar vardır. Bu alanlar bile Batılı kamu mekâni kavramıyla özdeşleştirilemez, çünkü buralarda Roma hukukundaki kamu mekânında olduğu gibi, kamu yararı yükümlülükleri uygulanmıyordu. Müslüman kentinde cemaatin ortaklaşa sahip olduğu bu kent mekânı, iktidarın elinde olan ve onun tarafından kullanılan bir kamusal alan değildi. Kamusal alan kavramı sadece geçit ve geçici kullanım işlevleriyle sınırlanıyordu, ancak orada bile mülk sahiplerinin hakları cemaatin haklarından üstündü.

Ana yoldan ara sokaklardaki mahallelere doğru saptıkça daha özel, mahrem bir alana doğru yaklaşılıyor. Osmanlı kentinde yürüyüşe çıkan bireyin her adımı onu farklı bir konuma götürüyor. Stefanos Yerasimos'un belirttiği gibi bu aşamalı geçiş 'finâ' kavramıyla karşılanıyordu ve sokak sakinlerinin kendi sokakları üzerindeki kullanım hakkını gösteriyordu. Örneğin bir şahsın evi önündeki sokak parçası o şahsın 'fina'sını oluştur ve bu sokak parçasını geçici olarak kullanma hakkına sahiptir: kapısının önünde oturmak, hayvanlarını bağlamak, malzeme boşaltmak gibi.

Osmanlı Mahallesi'nde Bir Batılı

Modern bir kentte olduğu gibi elinizi kolunuzu sallaya sallaya, bir uçtan diğer uca, bir mahalleden diğer mahalleye dilediğiniz gibi geçebileceğiniz bir alan değildi Osmanlı kenti. 17. Yüzyılda İstanbul'u ziyaret eden Fransız seyyah Josephus Grelot seyahatnamesinde, kendini Batı'nın kamusal alanında zannedip mahallede tuhaf şekilde davranan bir batılının başına gelenlerden söz ediyordu; Arkadios Forumu'ndan söz ederken bu hikayeyi alıntılamıştım. Avratpazarı'ndaki mahallede (Hobyar Mahallesi) kargaşa çıkaran bu Batılı falakaya yatırılmaktan son anda kurtulmuştu. Gerçekten de mahalle herkesin eşit ölçüde kullanımına açık, Batılı anlamda bir kamusal mekan değildi.

Çıkmaz Sokaklar

İstanbul Batı'dan farklıydı. Ana yollardan ara yollara, mahalle aralarına girdikçe mahalle sakinlerinin yakınlık bölgesine giriyordunuz ve bu yakınlık bölgeleri çıkmaz sokaklarda son buluyordu genellikle. Osmanlı İstanbul'unda iki tür sokak vardı: iki ucu açık sokak (tarik-i amm) ve çıkmaz sokak (tarik-i hass). İlki cemaatin ortak mülkü iken ikincisi sadece kapıları çıkmaza açılan mülk sahiplerinindi, zira bu sokaktan onlardan başkasının geçmesine bir neden yoktu. Osmanlı mahalleleri çoğunlukla çıkmaz sokaklardan oluşmuştu. Sokak adlarını gösteren ayrıntılı bir haritaya bakarsanız şayet, Cerrahpaşa yöresinde de çoğu sokağın bir zamanlar çıkmaz sokak olduğunu görürsünüz: Şemsi Molla Mektebi Çıkmazı, Külhan Çıkmazı, Dudu Odaları Çıkmazı, Odalar içi Çıkmazı, Haydar Kahya Çıkmazı, Haseki Yağhanesi Çıkmazı, Haseki Tekke Çıkmazı, Vezir odaları Çıkmazı, İpçi Çıkmazı, Hobyar Çıkmazı, Başçı Mahmut Camisi Çıkmazı, Emirler Çıkmazı, Bozacı Odalar Çıkmazı, Kuyu Çıkmazı, Davutpaşa Medresesi Çıkmazı, Horasanlı Hasan Çıkmazı, Hekimoğlu Ali Paşa Çıkmazları.

Hala 'çıkmaz' adını taşısalar da Modernleşmeyle birlikte tıpkı bir kör bağırsak gibi akışı engellediği için bu çıkmazların kapalı uçları yıkılarak çıkar hale getirildiler. Modern kent plancılığı çıkmaz sokakları pek sevmez, çünkü modernite akış demektir; tüm yollar kent içindeki akışı sağlamak için yeniden düzenlendiler. Çıkmaz sokaklar moderniteden farklı bir zaman ve mekana ait oluşumlardı. Bu sokaklar kamuya açık sokaklar ile evlerin mahremiyeti arasında bir geçiş bölgesi oluşturuyordu.

Çıkmaz sokak, kamu alanı üzerindeki özel kişi haklarının önceliği konusunda mükemmel bir örnek teşkil ediyor. Çıkmaz sokaktaki mülk sahibinin kendi kapısı önünden çıkmazın girişine kadar olan alanda hakkı vardı. Kapısı çıkmazın sonunda olan kişi ise çıkmazın tamamı üzerinde hakka sahipti; aynı zamanda bu kişi, çıkmazın sonundan bir sonraki girişe kadar olan alanın da tek sahibiydi. Çıkmazın ortak mülk sahipleri, ortak bir kararla çıkmazı bir kapıyla sokaktan ayırabilirlerdi. Çıkmaz sokakta oturanlar, evlerine ikinci bir kat çıkacaklarında, çıkmaza doğru cumba ya da çıkma yapacaklarında yahut komşusunun bahçesine bakan bir pencere açacaklarında mutlaka diğer mülk sahiplerinin iznini alma zorundaydılar. Çıkmazın iç tarafına doğru gidildikçe özelleşen alan, sonunda en dipteki mal sahibinin özel mülkü haline geliyordu. Bu mal sahibi genellikle sokağın en önemli kişisiydi; sokak sakinlerinin toplumsal statüsü sokağın açık tarafına doğru gittikçe azalan bir sıra izlerdi.

Dolayısıyla mahremiyetin nüvesini oluşturan evden başlayarak aşama aşama (ev-çıkmaz sokak-sokak-ana yol) mahremiyetin giderek seyreldiği dış mekânlara doğru bir açılım söz konusuydu Osmanlı kentinde.

Günümüzde Fina

TOKİ'nin kent dışında dar gelirliler için yaptırdığı sitelerde de bu zimni anlayışın geçerliliğini koruduğunu öğreniyoruz basından. Bu sitelere yerleştirilenler, geldikleri mahallelerdeki geleneksel davranışlarını sürdürmüş, kapıların önlerinde, merdivenlerde otururak bir kabuk gibi kendilerine giydirilmeye çalışılan modern siteleri mahalleye dönüştürmüşler. Modern bir konut formunun otomatikman modern bir hayatı, kamusal mekân anlayışını kuracağına inanan yetkilileri şaşırtan bu zimni anlayış, yazılı yasaklamalarla aşılmaya çalışılmış; site yönetimi kamusal alanın bu şekilde ihlal edilmesini yasaklayan maddeler koymuşlar site yönetmeliğine.

İstanbul modernleşmeye rağmen geleneksel mahalle anlayışını hala kıvrımlarında barındıran, insana Batıdakinden çok farkli mekân duygusu yaşatan bir kent; çok farklı toplumsal katmanlardan geçişlere eşlik eden duygusal dalgalanmalar yaşatıyor size. Osmanlının yazılı olmayan finâ anlayışının izlerine günümüzde de tanıklık ediyoruz. Aşamalı geçişlerden oluşan bu mekânın 'baskı'sından kaçanlar, soluğu batılı kamusal mekân anlayışının geçerli olduğu kesimlerde ya da kapalı sitelerde alıyorlar. Soyut bir çizgiyle kesin olarak ayrılmış özel ile kamusal olanı yönetmeliklerle, güvenlik elemanlarıyla korumaya çalışan kapalı siteler, adeta geleneksel mahallelerden kurtarılmış bölgeleri andırıyor; TOKİ örneğinde görüldüğü gibi geleneksel mahallenin buralara sızma harekâtı derhal geri püskürtülüyor. Soyut çizgilerle birbirinden ayrılan ve adeta birbirine görünmez olan site sakinleri ile kuvvetli toplumsal bağlar içinde birbirlerine fazlasıyla görünür oldukları için mahremiyet kavramıyla sokaklarını ören mahalle sakinlerini birlikte ve yeniden düşünmek gerek galiba.

Cerrahpaşa Hastanesi

Bu hastanenin her anına, her saatine dair anılarımız var; oğlum küçükken çok hastalanırdı; gecenin köründe o kadar çok acile taşınmıştık ki. Bir keresinde zatürree tedavisi için uzun süre burada kalmıştı. Dolayısıyla pediatri bölümünü öğrenmiştik ilk önce. Daha sonra babamın ve annemin yaşlılığa bağlı hastaliklan nedeniyle diğer bölümleri de keşfettik. Babam böbrek yetmezliği teşhisiyle apar topar bu hastaneye yatırıldı, hastanedeki uzun süreli kalışı sırasında geceleri kardeşimle dönüşümlü olarak yanında kalmıştım. Hastalar uykuya daldıktan sonra diğer refakatçilerle birlikte mutfakta karpuz, peynir, ekmek eşliğinde yaptığımız sohbetleri unutamıyorum. Sohbet hastalarımızdan gündelik yaşam sorunlarına, beklentilerimize, umutlarımıza doğru kayarken, hastanenin steril ortamını en azından biz 'görece' sağlıklılar açısından yaşanabilir, sohbet edilebilir normal bir ortama dönüştürmüştük. Bu sohbetler hastane bahçesindeki kantinlere de taşınıyordu çoğu kez. Hasta yakınları bu kantinlerde sıkıntılarını birbirleriyle paylaşarak azaltıyorlar.

Ölüm, hastalık ve felaket anlarında insanlar arasında dayanışmacı ilişkiler zuhur ediyor hemen. Hasta yakınları arasında da bu dayanışmacı, yardımlaşmacı ilişkilerin kurulduğuna tanıklık etmiştim kim bilir kaç kez. Mesela refakatçi hastasının kan numunelerini laboratuara götürdüğünde diğer refakatçiler ilgileniyordu hastayla. Normal hayatın seyri içinde birbirlerine dokunmadan akan insanlar, bu normal akışta bir kopukluk oluştuğu ve bu kopukluğu çok sayıda insan deneyimlediği zaman, aralarında daha önce mevcut olmayan ilişkiler kuruluveriyor birden. Hayatin normal seyri, otobanda birbirine değmeden hızla akan otomobillerin içindeki insanları andırıyor; sanki bir kaza anı bekleniyor, otomobillerinden dışarı çıkıp birbirileriyle konuşmaları için. Hastane halkı da seyirdeki bu kopukluğu deneyimleyen insanlardan oluşan bir halk gibi. Hiç kimse konuşma ve sorunlarını paylaşma fırsatını kaçırmıyor, hastane içinde dışarıdaki hayattan farklı bir hayat kuruluyor; birbirimizle konuşmak, yüz yüze ilişki kurmak için ille de bir kazanın olmasını beklemek mi gerek diye sorası geliyor insanın.

Bu konuşmayı teşvik edici ortamın, eş bulmak isteyen orta yaşın üzerindeki insanları kendine çektiğini duydum. Televizyonlarda dest-i izdivaç programları zuhur etmeden çok önce, hastane bahçesinde bu amaçla insanların bir araya geldiklerine dair söylentiler var. Ben tanık

olmadım, ama hayatın koşuşturması içinde birbirleriyle karşılaşma imkânı bulamayan insanlarin, zamanın ağır aktığı ve konuşmak için fırsatların bol miktarda bulunduğu bu ortamı bir tanışma ortamına dönüştürmeleri bana çok makul gözüküyor. Hastane bahçesi kırık ve yalnız kalpleri tedavi ediyor.

Hastanede Geleneksel Kahvaltı

Babamın ve annemin rutin kontrolleri için hala belirli aralıklarla hastaneye uğruyorum; eskiden numara almak için çok erken kalkıp sıraya girmek gerekiyordu, şimdi hastane telefonla randevu sistemine geçti; ancak Merkez Laboratuarı tahlilleri için hala erkenden sıraya girmek gerekiyor. Sabah altı buçukta sıraya girip numara alıyorum, babam da sekiz gibi geliyor; kan verdikten sonra yanında getirdiği açmalarla, poğaçalarla kantinin bahçesinde birlikte kahvaltı yapıyoruz; hastane bahçesinde çoğu kez babamla, ara sıra da annemle yaptığım bu kahvaltı, iki ayda bir tekrarlanan bir aile geleneğine dönüştü adeta.

Hastanede Kaybolmak

Cerrahpaşa hastanesine ilk kez gelenler aradıkları bölümleri bulmakta zorlanıyorlar çoğu kez. Biz de çok yaşadık bu deneyimi; bunun nedenini daha sonra anlamıştım; hastanenin hemen yanı başındaki Osmanlı mahallelerinin sokakları aslında hastanenin bahçesinde de devam ediyor. Zira, yedinci tepenin Marmara'ya bakan yamaçlarında yer alan bu kompleks, birkaç Osmanlı mahallesinin kamulaştırılması sonucunda kurulmuştu; başlangıçta bahçe içindeki bir konakta faaliyete geçen ilk hastane zaman içinde çevresindeki mahalleleri bünyesine dahil ederek genişlemişti. Yolları düzleştirme çabalarına rağmen hastanenin planı hala bu Osmanlı mahallelerinin sokak dokusunu yansıtıyor; yılankavi sokaklar ve hatta çıkmaz sokaklar hala mevcut ve bazen bu sokaklar, öngörülemeyen ara yollarla, dik merdivenlerle birbirine bağlanabiliyor.

Hastanenin tarihi

Cerrahpaşa Hastanesi'nin tarihi, 1893'de İstanbul'da patlak veren kolera salgınına dayanıyor. Salgın başlayınca belediye, Hobyar Mahallesi'ndeki Takiyeddin Paşa konağını satın almış ve Yokuş Çeşme Sokağı'nın başında yer alan bahçe içindeki bu büyük konağı hastaların tedavisinde kullanılmak üzere bir hastaneye dönüştürmüş. Daha sonra 1909'da bahçenin içine bir de pavyon inşa edilip, sadece erkeklerin tedavi edildiği bir hastane olarak hizmet vermeye başlamış. Haseki

Külliyesi'nin Darüşşifa bölümü, Haseki Nisa Hastanesi olarak sadece kadınlara hizmet veriyormuş o zamanlar ve bir erkek hastanesine ihtiyaç varmış.

1912 yılında ahşap Takiyeddin Paşa konağı yıktırılıp yerine, hastanenin hemen girişinde yer alan ve bugün dekanlık olarak kullanılan iki kagir bina inşa ediliyor. Hastanenin sınırları 1928 belediye reformuna kadar Hobyar mahallesi sınırları içinde yer alıyormuş. Hobyar mahallesi Fetih'ten sonra kurulmuş en eski İstanbul mahallelerinden biri. Bu reformdan sonra eski mahallenin sınırlarında değişiklik yapılarak adı Cerrahpaşa Mahallesi olarak değiştirilmiş. 1930'larda burada yaşayanlar hala kendilerini Hobyarlı olarak tanımladıklarını yazıyor kaynaklar. Eskiden mahalleler, İstanbulluların kimliklerinin önemli bir parçasıydı; soyadı olmadığı için kendilerini yaşadıkları mahalle ile tanımlıyorlardı.

1933'de Cerrahpaşa hastanesi, İstanbul Üniversitesi, Tıp Fakültesi'ne dahil edildi ve bir eğitim hastanesi olarak hizmet vermeye başladı. 1930'larda Henri Prost'un hazırladığı İstanbul Nazım Planı'nda hastane alanının denize kadar uzanan tüm alanı kapladığı görülüyor. Prost'un hazırladığı paftalara baktığımızda Yokuş Çeşme Sokak ile şimdi hastane içinde kalan Çardaklı Hamam Sokak arasındaki tüm alan Cerrahpaşa Hastanesi olarak gösterildiğini görüyoruz. Daha sonraki yıllarda Esekapı'dan sahile inen Etyemez Tekkesi Sokağa kadar hastane alanı genişletiliyor ve bugünkü şeklini alıyor. 1950'lilerin ortalarında bu arazinin bir köşesine SSK İstanbul Hastane inşa edilince son Osmanlı mahalleleri de tarihe karışıyor.

Hastane İçinde Eski Mahalleler

Osmanlı mahallelerinin kaderi daha o zamanlar çizilmiş. Mahalleler önce kâğıt üzerinde ortadan kaldırılıyor, sonra kamulaştırmalarla yıkım süreci başlıyor. Yüzlerce yıldır burada yaşayan insanlar, birden kendilerini başka bir yerde, alışık olmadıkları bir ortamda buluveriyorlar. Modernleşme süreci böyle bir şey aslinda; geleneksel olan, kalıcı olan her şeyin birden bire yok olduğuna tanıklık ediyorsunuz: katı olan her şey buharlaşıyor.

Hastane günümüzdeki deniz kıyısına kadar uzanan alanı kaplamadan önce, Takiyeddin Paşa Konağının bahçesini işgal ettiği dönemlerde, bu bahçe ile deniz kıyısı arasında iki geleneksel mahalle yer alıyordu: tepedeki Cerrahpaşa (ya da namı diğer Hobyar) mahallesi ile tepenin eteklerindeki Kasap İlyas mahallesi. Kasap İlyas Mahallesi de Fetih'ten hemen sonra kurulmuş eski bir mahalleydi. Bu mahalleler yok olma

süreci hastanenin planlanmasıyla birlikte başlamış oldu. Kamulaştırma ve dolayısıyla hastanenin genişletilmesi süreci oldukça yavaş ilerledi. Hastane kompleksinin bugünkü halini alması otuz yıldan fazla sürdü. İlk önce hastane, en yakınındaki Hobyar Mahallesi'ni bünyesine kattı. 1950'lerin başında neredeyse tamamen yok oldu bu mahalle. Yeni binalar eklendikçe hastanenin sınırları, Kasap İlyas mahallesindeki, yüzyıllardan beri yoksul Arapkirli Alevilerin yaşadığı Ispanakçı Viranesi denilen bölgeye dayandı. Çoğunlukla Langa bostanlarından küfelerine yükledikleri sebze ve meyveleri kentin sokaklarında satarak geçimlerini sağlayan Arapkirli yoksul insanlarin oturduğu evler boşaltılıp yıkıldı. Bir ara 1960'larda Ispanakçı Viranesi'nden geriye kalan bu düzlükte Gülistan Yazlık Sineması açılmıştı. Sonra bu arazi de hastanenin bünyesine dâhil edildi.

Ispanakçı Viranesi denilen bölgede bir zamanlar Ispanakçızade Hafiz Mustafa Paşa'nın konağı bulunuyordu ve bu konak 1782 yılındaki yangınla birlikte tarihe karışmıştı. Bu yüzden bu bölgeye Ispanakçı viranesi deniyordu; Ispanakçızade, önceleri Topkapı Sarayı'nda kapıcıbaşılık yaparken, daha sonra paşa ünvanı alarak Arapkir'den yirmi kilometre ötede bulunan Ergani ve Keban'daki gümüş madenlerine maden emiri olarak atanmış. Arapkirlilerin bu bölgeye paşanın himayesinde geldikleri biliniyor; paşanın ölümünden ve konağın yanmasından sonra da Arapkirlilerin bu bölgeye göçü devam etmiş. Ispanakçızade Mustafa Paşa konağının mirasçısı olan iki yüz yıllık Ispanakçı Viranesi tamamen ortadan kalkınca, Kasap İlyas mahallesi de önemli bir kimliğini yitirmiş oldu.

Daha sonra 1960'ların sonu ve 70'lerde kamulaştırma süreci hız kazandı. Hastane kompleksi denize doğru yayıldıkça, çok sayıda ev boşaltılıp yıkıldı, evlerinden arındırılmış tarihi sokaklarin tamamı hastane bahçesi içinde kalmıştı. Kasap İlyas Mahallesi'nden geriye sadece Kasap İlyas Camisi kalmıştı. Yokuş Çeşme sokağın batı tarafındaki tüm evler bu yıkımdan kurtulamadı ve sonunda hastane Samatya Caddesi'ne dayanmış oldu.

Kasap İlyas Mahallesi ihtiyarları, bu yıkımda yok olan yerleri hala hatırlıyor ve Cerrahpaşa Hastanesini, mahallerini tamamen yıkan bir kurum olarak anıyorlar. Bölgenin tüm sokakları hastane bahçesinin içinde kalmıştı. Ayrıntılı bir İstanbul haritasına bakarsanız, hastane bahçesi içinde yer alan Osmanlı mahallelerine ait sokak adlarını hala okuyabilirsiniz: Çavuşzade Camii Sokak, Çardaklı Hamam Sokak, Tarhana Mektebi Sokak, Emir Pervane Sokak, Haydar Kahya Çıkmazı, Sultanpınar Sokak, Kadem Tekkesi Sokak, Şeyhül Harem Sokak, Hamam Odaları Çıkmazı, Kasap İlyas Camisi Sokak, Hobyar Sokak,

Hobyar Camisi Sokak, Nazım Bey Sokak, Sulu Bostan Sokak, Műverrih Naima Sokak, Beyazıt-ı Cedid Sokak.

İşte kamulaştırma sonucu eski Osmanlı mahallelerinin üzerine oturan Cerrahpaşa Hastanesi eski sokak dokusunu taşıdığı için insanda bir kaybolma duygusu yaşamasına yol açabiliyor hala; düzlüklerde kurulmuş modern kentlerin ızgara kent planından farklı olarak eski İstanbul mahalleleri, çoğunlukla çıkmaz sokaklara uç veren dolambaçlı sokaklarıyla insanın yön bulma duygusunu dumura uğratabiliyor. Dolambaçlı sokakları ve çıkmaz sokakları hala bünyesinde taşıyan Cerrahpaşa Hastanesi bahçesine ilk kez girenler aradıkları bölümlerin yerlerini bulmakta hala zorluk çekebiliyorlar.

Hastane Bahçesinde Geçmişin İzleri

İnsanlar hastane bahçesinde aradıkları klinikleri, laboratuarlanı bulmak için koştururlarken, modern binalardan oluşmuş hastane bahçesinin Osmanlı yapılarını bünyesinde hala sakladığını doğal olarak fark edemiyorlar. Bahçe içindeki sokakları gezerken karşınıza eski mahallelere dair, camii, çeşme gibi izler çıkabiliyor hala. Cerrahpaşa Caddesi'ndeki ana kapıdan girdiğinizde, hemen sol tarafta Takiyeddin Paşa Konağı yıkılıp yerine yapılan iki kagir bina yer alıyor. Bu binalardan kapıya yakın olani Tip Kültür Birimi olarak hizmet veriyor; tip tarihine dair kalıcı ve geçici sergiler içeriyor; günümüz ressamlarının eserleri de yıl içinde bu bina içindeki sergi salonunda sergileniyor. Bu binanın hemen arkasında kalan diğer bina ise Dekanlık binası olarak hizmet veriyor.

Ana kapıdan aşağı doğru inen yokuşu izlediğinizde çocuk kliniğinin köşesinde, set üzerinde Mimar Sinan'ın eseri olan Çavuşzade Camisi ya da Çivizade Kızı Mescidi çıkıyor karşınıza. Müftülüğün yerleştirdiği levhada şunlar yazıyor: "Mimar Sinan'ın eseri olan camisi H.979/1540-41'de inşa edilmiştir. Kaynaklarda bânisinin Mustafa Çavuş veya Çivizade Ümmü Gülsüm Hatun olduğu konusunda ayrı görüşler var. Kaba yontma taştan yapılan mescit ahşap çatılıdır. Ahşap mahfil sonradan ilave edilmiş, yakın bir tarihte de mihrap çinilerle kaplanmıştır. Ümmü Gülsüm Hatun'un koydurduğu minber halen mevcuttur." Zamanla harap duruma gelen bu mescit 1965 tarihinde Vakıflar idaresi tarafında onarılıp yeniden ibadete açılmış. Camisi bahçesi içinde mihrap yönünde kesme taştan yapılmış, şimdi kullanım dışı olan bir çeşme yer alıyor. Her ne kadar üzerine sonradan yerleştirilen Türkçe ibare bu çeşmenin Müsahip Besim Ağa çeşmesi olduğunu ve 1846'da inşa edildiğini yazsa da, İstanbul Ansiklopedisi'nin Çivizade Kızı Mescidi maddesi bu çeşmenin 1881'de

Dayı Ömer ve Nafia Hanım tarafından yaptırıldığını, Dayı Ömer ya da Nafia Hanım Çeşmesi olarak anıldığını belirtiyor. Bu caminin arka tarafında hastane binalarının arasında kalmış bir başka Osmanlı çeşmesi daha var.

Aşağıya, sahile doğru indiğiniz de ise hastanenin batı köşesinde Kasap İlyas Camisi duruyor. Beş yüz yıllık Kasap İlyas mahallesinden geriye bu cami kalmış sadece. Bu camiyi Fatih Sultan Mehmet'in fetih ordusunda kasap başı olan Kasap İlyas yaptırmış; müftülük tarafından cephesine yerleştirilen mermer levhada şunlar yazıyor: "Ni'me'l-ceyşten kasap İlyas tarafından 15.yüzyılın sonunda yaptırılmıştır. 1495 tarihli vakfiyesinde caminin yanında bir mektep ve altı odanın bulunduğu anlaşılmakta olup bunlar günümüze ulaşmamıştır. 1894 depreminde tamamen yıkılan yapı eski taşları kullanılarak aynı temel üzerine yeniden yapılmıştır. Ahşap çatısı içten kubbelidir. 1977 ve 1993'de tamir gören caminin bânisi hazirede medfundur." Bahçesinin köşesinde Kasap İlyas'ın türbesi bulunuyor.

Güzel asker anlamına gelen Ni'me'l-ceyş sözcüğü, peygamberin İstanbul'un fethi için söylediği hadiste geçiyor ("İstanbul bir gün fetih olunacaktır. Onu fetheden kumandan ne güzel kumandan, onu fetheden asker ne güzel askerdir"); ve sadece İstanbul fethine katılmış olanlar için kullanılıyordu bu sıfat. Fetihten çok sonra bile Ni'mel Ceyş'ten bir gazi büyük bir itibar sahibiydi.

Kasap İlyas, fetih ordusuna et tedarik eden kasap başıydı. Fatih Sultan Mehmet, hizmetlerinden ötürü ona bu bölgede büyük bir arazi bağışlamış. İlk önce kendi adını taşıyan küçük bir cami inşa ettirdiği ve caminin etrafında kendi adını taşıyan mahallenin giderek şekillendiği söyleniyor.

Şimdi hastane sınırları içinde kalan Kasap İlyas Mahallesi tarihi yarımadanın güneyinde küçük bir mahalleydi. Marmara denizinin kıyısında ve Langa bostanlarının ise tam batısında kalıyordu. İstanbul'un güney yamaçlarında yer alan bu mahalle Marmara denizi kıyısındaki surlarını içeriyordu ve bu surlarda ise Davutpaşa kapısı denilen, kıyıya açılan bir de kapısı vardı. Kıyıda ise Davutpaşa İskelesi denilen küçük bir tahta iskele denize doğru uzanıyordu (Bizans zamanında ise bu iskele, Hagios Emilianos adıyla anılırmış); günümüzde de bu nokta Davutpaşa İskelesi adıyla anılmaktadır. Bu iskeleden İstanbul'un içine kereste, odun, kömür, taş gibi malzemeler taşınırmış. Mahallenin ekonomisi için önemli bir noktaydı burası. Asıl iskelelerin yer aldığı Haliç'ten mavnalara, kayıklara yüklenen malzemeler, Davutpaşa İskelesi civarındaki depolarda saklanıyor ve

kent içine dağılımlan bu depolardan yapılıyordu. Gerek kapı gerekse iskele mahallenin yerini gösteren referans noktaları olarak hizmet görüyordu o zamanlar. Surların yıkılması ve denizin doldurulmasıyla bu kapı ve iskele tarihin karanlık sayfaları arasına karıştı. Mahalle ise hastane sınırları içinde kalmış, sokak dokusu dışında tüm fiziksel, sosyal ve ekonomik özelliklerini yitirmiştir.

Bu Osmanlı mahallesi, komşu birkaç mahalle ile birlikte Davutpaşa olarak bilinen İstanbul en eski semtini oluşturuyordu. Kurucusu vezir Davut Paşa'nın adını taşıyan 15. yüzyıl camisi (1498), tepede yer alıyordu; iskelesi, surlardaki kapısı ve mahalle sınırları içinde konumlanan çifte hamamıyla birlikte Davutpaşa tüm bölgeye adını veriyordu.

Kasap İlyas Camiinden çıkıp hastane bahçesine paralel uzanan kaldırımı batıya doğru takip ederseniz, önce kaldırımda, hastane duvarına dayalı bir Osmanlı çeşmesi çıkıyor karşınıza, sonra cumbası kaldırımın üzerine doğru eğilmiş ahşap bir yapı ile karşılaşıyorsunuz.. Hastane bahçesinden dışarı, kaldırımın üzerine çıkıntı yapan bu metruk binanın cumbası, yıkılmasın diye kaldırıma yaslanan demir borularla destekleniyor uzun zamandan beri. Kendi kaderine, zamanın yıkıcı, yok edici etkisine terk edilmiş güzel bir ahşap yapı. Burası, Kadem-i Şerif Tekkesi'ymiş bir zamanlar; Sadi tarikatının en önemli tekkelerinden biri. 1784'de Sadrazam Halil Hamit Paşa tarafından yaptırılmış. Peygambere ait olduğu rivayet edilen ve kadem-i şerif olarak adlandırılan ayak izine ev sahipliği yaptığı için bu ad verilmiş tekkeye; bazı kaynaklarda kısaca Kadem Tekkesi olarak da geçmektedir. Kandil ve Arife gibi kutsal günlerde tekkenin şeyhinin gözetiminde peygamberin ayak izini ziyaret ederlermiş insanlar. Özellikle perşembe günleri Bab-ı Âli tatil olduğunda sadrazam ve devletin ileri gelenleri tekkeye gelip, icra olunan ayini izledikten sonra tekkenin şeyhi Muhammed Ziyad Efendi'nin sohbetini dinlerlermiş. Mimari özelliklerinden 19. yy'ın ortalarında yenilendiği belli olan tekkenin tevhidhanesi Cumhuriyet döneminde çökmüş; yakın zamana kadar kısmen mesken olarak kullanılan harem ve selamlık bölümleri ise harap durumda günümüze kadar gelmiştir.

Yine hastane bahçesi içinde, Kadem Tekkesi'nin hemen yanı başında, set üstünde bir camisi var; Beyazid-i Cedid camii. Duvarına yerleştirilen Müftülük levhası şunları yazıyor: "Sultan II. Beyazıt tarafından yaptırılan cami birçok tamir ve tadilat geçirmiştir. Kare planlı, duvarları kagir, çatısı ahşap camiinin minaresi kesme taştan yapılmıştır. Avlu kapısında bulunan II. Abdülhamit'in tuğrasını taşıyan kitabe cami yakınındaki Etyemez Tekkesi'nin yıktırılması üzerine

buraya getirilmiştir."

SSK hastanesine, sahile inen Etyemez Tekkesi sokakta yer alıyordu. SSK İstanbul Hastanesi inşaatı sırasında 1950'lilerin ortalarında istimlak edilip yıkılmış; bu tekkede yer alan II. Abdülhamid'in tuğrasını taşıyan kitabenin bu camiye taşındığını öğreniyoruz. Bu hastane de tıpkı Cerrahpaşa Hastanesi gibi eski bir semti, Etyemez semtini yok etmiş büyük ölçüde. SSK hastanesinin girişindeki Osmanlı çeşmesi semtten geriye kalan bir kalıntı olarak dikkatli gözlere kendini açık ediyor. Hem Kadem Tekkesi'nin bahçesinde hem de caminin avlusunda Osmanlı mezar taşlarının dikili olduğu mezarlıklar var. Camisi ve tekke kısmen Cerrahpaşa hastanesinin bahçesi içinde kalıyor. Buradaki Osmanlı mahallelerinden geriye kalan izler, tarihin tanıkları olarak karşımıza çıkıyorlar.

Etyemez Tekkesi Sokaktan başlayıp hastane bahçesi içinde kıvrılarak sahile inen Çavuzzade Camisi Sokak ile, Davutpaşa Lisesi'nin karşısından hastane içine doğru inen Çardaklı Hamam Sokağın kesiştiği yerde yine bir Osmanlı yapısı olan Şah Sultan Camisi yer alıyor. Yeri gelmişken Çardaklı Hamam'dan da söz etmek gerek, camiye geçmeden önce. Sokağın adından da anlaşılacağı gibi burada Çardaklı Hamam vardı; bu hamamın yıkanmalık kısmı 1940'larda yerinde durduğu ve mesken olarak kullanıldığı biliniyor. Daha sonra hastane gelişim sahası içinde kaldığı için bu hamamdan geriye kalan son kalıntılar da yıkılmış. Sokak adları bölgenin geçmişine dair çok şey anlatıyorlar bize.

Şah Sultan caminin tadilat geçirdiği ve özgünlüğünden çok şey yitirdiğini ilk bakışta fark ediyorsunuz. Bu camii, Yavuz Sultan Selim'in kızı ve Vezir Lütfü Paşa'nın eşi, Şah Sultan tarafından 1528 yılında yaptırılmış. Zaman içinde harap hale gelen yapı 1953 yılındaki onarım geçirmiş ve orijinali kubbeli olan üst örtüsü yerine bir çatı yerleştirilmiş. 1981-82 yılları arasında yeniden büyük bir onarım daha geçirmiştir. 1981'deki kamulaştırmayla birlikte camisi hastane bahçesi içinde kalmıştır. Bahçesinde Caminin hemen altında kalan bu sokağın girişinde kaldırıma dörtte üçü yerin içine gömülmüş bir çeşme var: Çavuşzade Çeşmesi. Bu çeşme boğulmak üzere olan ve son birkaç nefesini almak için başını su üstüne çıkarmış bir insanı hatırlatıyor adeta. Tarihsel katmanlar, zamanın tahrip edici etkisine rağmen hala okunabiliyor.

Caminin avlusundan ya da hemen altındaki Çavuşzade camisi sokaktan doğuya doğru ilerlediğinizde hastanenin geniş bahçeli garajına ulaşıyorsunuz; bu garaj Etyemez Tekkesi sokağa komşu. Şah

Sultan caminin ve garajın arkasına denk düşen bir helikopter pisti var. Bu pistin Etyemez Tekkesi sokağa bakan tarafında spor salonu yer alıyor. Caminin hemen arkasında bu piste bakan, üstü sivri bir kubbe ile örtülü, bahçe içinde yeşilliklerle çevrili bir kantin var; kubbenin tam altına yerleştirilmiş fıskiyeli havuzun kenarında, bahçeyi saran yeşilliklerin arasında, su sesini dinleyerek, çayınızı kahvenizi içebiliyorsunuz. Hastanenin gerilimli ortamından kaçma fırsatı sunuyor bu kantin. Kuytu bir köşede yer aldığı için, genellikle öğrenciler, çalışanlar ve ilaç temsilcileri tarafından kullanılıyor. Kendilerinin ya da yakınlarının hastalıklarıyla meşgul olanların gözünden kaçıyor çoğunlukla, kuytuda kalıyor. Bu kantinden baktığınızda helikopter pistini ve köşedeki Adli Tıp Enstitüsü'nü görüyorsunuz ve tabi, bu enstitünün bahçesindeki başka bir Osmanlı yapısını daha: Hadım İbrahim Paşa Mescidi ve Medresesi.

Hadım İbrahim Paşa Medresesi

Bu mescidin bulunduğu semtten dolayı buraya Esekapı Mescidi de deniliyor. Aslında İsakapı olan semtin adının halk dilinde Esekapı'ya dönüştürüldüğü kabul ediliyor. Eskiden burada Bizans döneminden kalma, Konstantinos Surlarına ait olduğu düşünülen büyük bir kemerli bir kapı varmış; Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans) kurucusu İmparator Konstantinos (306-337) ilk başlarda kendi adını taşıyan bu kenti, Konstantinopolis'i biraz küçük tutmuş, dolayısıyla kendi zamanında yaptırdığı surlar hemen aşağıda, deniz kıyısından başlayıp Haliç'te, Cibali Kapısı civarında sona eriyormuş. Şimdiki kara surları çok daha sonra İmparator Theodosios zamanında 413 yılında yapılarak, kentin sınırları genişletilmiş. İşte İsakapı ya da Esekapı adini Konstantinos Surlarındaki bu kemerli kapıdan aldığı düşünülüyor. Kemer 1509 depreminde yıkılmış.

Aslında bu mescit, 14. Yüzyılın ilk yarısında yapılmış olması gereken ve adı bilinmeyen küçük bir Bizans kilisesi. Bir başka yaklaşım ise bu kilisenin, Konstantinos zamanında kovuşturmaya uğramış Ariusçu tarikatın sur dışına itilmiş küçük bir ibadethanesi olduğunu söylüyor. İskenderiyeli Arius, baba ile oğlun aynılığını, dolayısıyla İsa'nın tanrılığını reddeden ve 325 tarihindeki I. İznik Konsülü'nde tartışmalara yol açan bir keşişti. Bu konsul Ariusçu öğretiyi reddetmiş ve oğul ile babanın aynı mahiyette olduğu öğretisini kabul etmiştir. Bu yüzden Ariusçu öğreti muhalif bir tarikat olarak zaman zaman iktidarların hışmına uğramış ve ancak Konstantinos Surlarının dışında kendine bir ibadethane kurabilmişti.

Hadım İbrahim Paşa tarafından 1560'ta buradaki kilise mescide

çevrilmiş; inşaatı üstlenen Mimar Sinan, etrafına bir de medrese inşa ederek burada küçük bir külliye meydana getirmiştir. Esekapı mescidi 1894 depreminde büyük zarar görmüş ve o tarihten günümüze kadar bir harabe olarak kalmıştır. Ancak şimdilerde medrese yapısı yoğun bir restorasyon geçirdiği ve yakın bir tarihte restorasyonun sona ereceği görülmektedir. Kiliseden dönüştürülen mescit ise şimdilik yıkıntı halinde medrese yapısının ortasında duruyor.

Hastane bahçesinin kapladığı alanın tarihin farklı katmanlanina hala ev sahipliği yaptığına, bu katmanlara ait izlerin dikkatli bakışlara kendilerini ifşa ettiklerine tanıklık ediyoruz dolaştıkça. 1930'larda kaderleri çoktan kağıt üzerinde belirlenen Osmanlı mahalleleri tamamen ortadan kalkmış olsalar da hastane bahçesi hala Osmanlı Sokak izleri üzerinde oturuyor ve bu sokaklar hala geçişmişin hayaletleri olarak eski adlarını taşıyorlar. Tıpkı eskiden olduğu gibi bu sokaklar da, yolları buralara düşen yabancıları, kıvrımlı, çıkmazlı yapılarıyla şaşırtmaya devam ediyor, yön yitimine yol açıyorlar.

Forum Arkadios'tan Avratpazarına

Cerrahpaşa, farklı tarihsel dönemlere ait taşıdığı izlerle bir palimpsesti andırıyor. Orta Çağlarda kâğıt kıtlığından dolayı eski papirüslerdeki yazıların silinip yerine yenilerinin yazılmasıyla ortaya çıkan üst üste bindirilmiş metinler ve aralarındaki ilişkiyi anlatan bir kavram palimpsest. İstanbul'un çok katmanlı kültürünü ve bu katmanlar arasındaki ilişkileri hala eski İstanbul'un semtlerinde görmek mümkün. Modern zamanların yıkıcı etkisine rağmen hala kenarda köşede kalmış izler, yeni metinin arasından bir gölge gibi dikkatli gözlere kendilerini açık ediyorlar. Kalin çizgilerle yazılmış modern metnin altında silik izler halinde göze çarpıyorlar. Bir tarihsel dönem diğer bir dönemin üzerinde yükselirken yer ve malzeme kıtlığından eski uygarlığın izlerini yıkıp yerine yenilerini yazıyor.

Bizans döneminde kentin ana yolunu oluşturan Mese'nin izleri üzerinde hareket ediyoruz bugün de. Mese, günümüzün Divanyolu'nu izleyerek Beyazıt'a ulaşıyordu. Genişliği 25 metreyi bulan bu yol üzerinde anıtsal yapılar ve Roma İmparatorluğu'nun kamusal meydanları olan forumlar yer alıyordu. Kent bu yol etrafında şekillenmişti. Laleli civarında Mese iki kola ayrılıyordu; kollardan biri, Şehzadebaşı üzerinden Edirnekapı'ya uzanırken, diğer kol ise şimdiki Aksaray meydanını ya da Bizans dönemindeki adıyla Bovis Forumu'nu aşıp, büyük bir olasılıkla bugünkü Cerrahpaşa caddesini izleyerek İstanbul'un yedinci tepesine tırmanıyordu. Bu tepeye Bizans döneminde Kserolofos, yani kuru tepe, Osmanlı döneminde ise yayla denildiği biliniyor. Mese'nin bu kolu üzerinde Arkadios Forumu vardı; daha sonra bu yol Konstantinos zamanında yapılmış surlarda yer alan Altın Kapı'ya (Porta Auera) ulaşıyordu. İstanbul'un bu ilk kapısının bugünkü Esekapı Medresesi civarında olduğu tahmin edilmektedir. Daha sonra inşa edilen Theodosios Surlarıyla birlikte Mese Yedikule'ye kadar uzatılmış, Altın Kapı da oraya taşınmıştır.

Günümüzde Haseki Caddesi'ni Cerrahpaşa Caddesi'ne bağlayan Haseki Kadın Sokağının Cerrahpaşa'ya yakın olan kısmında, Arkadios Forumu'ndan kalan tek bir iz var. Binaların arasında sıkışıp kalmış devasa bir kaya kütlesi görünümündeki bu iz bir zamanlar bir forumun ortasında dikili olan, yaklaşık 50 metre yüksekliğindeki Arkadios Sütununun kaidesi. İlk bakışta bunun bir sütun kaidesi

olduğu anlamak ne yazık ki mümkün değil. Ancak meraklı ve sorgulayıcı bakışlara kendini açık ediyor.

Forum zamanla konutlarla dolarak bugünkü halini almış olsa da bir zamanlar burada bir meydanın olduğunu hissettiriyor bu kaide. Osmanlı zamanında da burası bir meydan özelliğini kısmen korumuştu ve satıcılarını ve alıcılarını kadınların oluşturduğu bir Pazar meydanına dönüştüğü için buraya Avrat Pazani deniliyordu.

İstanbul bir palimpsest gibi geçmişin izlerini taşıyor ve bizler gündelik hayatın koşuşturması içinde bu izleri ne yazık ki göremiyoruz. Bizanslıların Kserolofos dedikleri tepede yer alan Haseki Kadın Sokağından her geçişimde gözüm ve aklım hep bu kaideye takılı kalır; İmparator Arkadios'u, kentin o zaman ki şeklini, bu meydanda yaşananları düşünürüm.

İmparator Arkadios (395-408) zamanında Konstantinopolis Gotlarla girişilen önemli mücadelelere sahne olmuştu. Arkadios, Got generali Gainas'ın kentte çıkardığı ayaklanmayı bastırmış ve Gainas komutasındaki Gotları kentten sürmüştü. 400 yılında kazandığı bu zaferin anısına kendi adını taşıyan bir forum ve formun ortasında yine kendi adını taşıyan anıtsal bir sütun inşasına girişti. Ne var ki ömrü bu anıtı tamamlamaya yetmemiş; babasının kaldığı yerden oğlu II. Teodosios devam ederek anıtı ve forumu tamamlamıştır.

Sütunun gövdesi üst üste dizilmiş 4 metre çapında otuz iki mermer silindir taştan oluşmuştu. Bir minareyi andırıyordu, kaidesindeki giriş kapısından içeri girdiğinizde, 233 basamaklı spiral bir merdiveni izleyerek tepesine yakın bir yerde bulunan bir seyir platformuna çıkıyordunuz. Takriben 50 metre yüksekliğindeki bu sütunun üzeri Teodosios ve Arkadios'un yaşamlarından kesitleri ve kazanılan zaferleri tasvir eden zengin kabartmalarla süslüydü. Theodosios sütunun üzerine babasının at üstündeki heykelini yerleştirdikten sonra 421 yılında anıtı görkemli bir törenle açtı. Oğlu tamamladığı için Forum Theodosii de denilmekteydi bu meydana. Bilindiği kadarıyla dikdörtgen olan bu forumun etrafı revaklarla çevriliydi. Forumda Arkadios sütunundan başka tanrıça Artemis'in ve diğer imparatorların heykellerinin bulunduğunu bildiriyor kimi kaynaklar.

Sütunun tepesindeki heykel 740 yılında kopan bir fırtınada ya da aynı yıl yaşanan bir deprem sırasında devrilmiş ve bir daha yerine konulmamıştır. İstanbul'un fethinden sonra sütunun etrafını ahşap evler sarmış olsa da Avrat Meydanı olarak adlandırıldığına göre burasının meydan olma özelliğini uzun süre koruduğu sanılmaktadır.

Sütun İstanbul'un geçirdiği büyük yangınlar ve depremler sırasında büyük ölçüde zarar görmüştür. 1600'lerde sütunun demir çemberlerle bir ölçüde sağlamlaştırılmış olduğunu İstanbul'a gelen seyyahlar yazmaktadır. Ayrıca Galata sırtlarından çizilen İstanbul resimlerinde bu anıtın şehrin siluetine hâkim olduğu da görülüyor. Çeşitli kaynaklarda farklı tarihler verilse de bu anıtın çevresindeki evlerin üzerine devrilme tehlikesi nedeniyle 3. Ahmet'in padişahlığı zamanında, 1711'de yıktırıldığı bilinmektedir. Yıkıldıktan sonra geriye 8-9 metre yüksekliğinde, yangınlardan zarar görmüş bir kaide kalmıştır. İşte günümüzde binaların arasına sıkışıp kalmış devasa bir kaya kütlesini andıran bir iz bizi doğrudan geçmişe bağlamaya yetiniyor ve Cerrahpaşa hala bünyesinde bu tür izleri, barındırıyor.

Sütun keşişi

Bizans zamanında bu sütunun tepesinde bir keşişin yaşadığını yazıyor kimi kaynaklar. Her halde Aziz Simeon'un yolunu izleyen sütun keşişlerinden biriydi. Sütun keşişleri tarikatının kurucusu olan Aziz Simeon (390-459), Antakya'nın Samandağ yakınlarındaki manastırının bahçesindeki sütunun üzerinde, yağmura, soğuya, kavurucu sıcağa aldırmadan tam otuz yedi yıl sürekli yaşamıştı. Sütun keşişleri, tüm doğa koşullarına açık bir sütun üzerinde, pişirilmemiş yiyecekler tüketerek ve ayakta dikilerek yaşamaya çalışan münzevi insanlardı. Hiç unutmuyorum, Luis Bunuel'in Çöllerin Simon'u (Simon del desierto, 1965) adli filmi de bu azizin hayat öyküsünden izler taşıyordu. Her gün geçtiğim bir sokakta, sadece kaidesi kalmış bir sütunun tepesinde bir zamanlar çileci bir keşişin yaşadığını bilmek tuhaf bir duygu yaratıyor bende. Kimsenin umursamadığı ya da bilmediği bir gerçeğin farkına varmış bu bilge kişinin, hayatın koşuşturması içinde gelip geçici işlerin peşinde koşan biz fani yaratıklara umarsız bakışlarla arada sırada baktığını hissediyorum.

Sütunla ilgili anlatılar bu keşişle sınırlı değil tabi. Kimi efsane kimi gerçek bir sürü öyküsü var sütunun. Haçlılar'ın Konstantinopolis'i işgal sırasında, sütunun gövdesindeki kabartmalarda şehrin işgal edileceği kehaneti yer aldığı için Bizanslıların bu kabartmalardan bazılarını kazımış olduğu anlatılıyor mesela. Latin işgali sırasında, Bizans'ta hüküm süren kargaşayı fırsat bilip 1204'de kendisini imparator ilan eden V. Aleksios Murtzuflos, Haçlıların eline geçtiğinde, bu sütundan aşağı atılarak öldürüldüğü sanılmaktadır. Haçlılar imparatorun şanına uygun bir yükseklik aramışlar ve bu sütunu seçmişlerdi.

Sütunla ilgili başka söylentiler de var. Bir tanesi tepesindeki Arkadios'un heykeliyle ilgili. Heykel 8. yüzyılda yıkıldıktan sonra

Konstantinopolis halkı arasında bir söylence dolaşmaya başlamış. Halk söz konusu heykelin yılda bir kez haykırdığına ve dünyada ne kadar kuş varsa etrafına topladığına, bu sırada gökyüzünün karardığına ve bu kargaşada kuşların bazılarının düşerek öldüğüne inanıyorlarmış. Yine rivayete göre halk bu sırada kuş eti ziyafeti çekermiş (kaya, 2008, 55). Bir başka söylence ise yıllar önce Avrat Pazarı'ndaki büyük bir kuleden binlerce yılanın dışanya fırlayıp denize doğru yola koyulduklarını anlatıyor. Aralarında çok iri bir yılan varmış. Bu olayı binlerce kişi görmüş. Söylencede geçen kulenin Arkadios Sütunu olduğu sanılmaktadır.

Osmanlı döneminde, Arkadios sütunun dibinde ve çevresinde satıcılarını ve müşterilerini kadınların oluşturduğu kadınlar pazarı ya da Avrat Pazarı kurulduğu için bu sütun Avrat Taşı olarak anılmıştır. Evliya Çelebi, "Bin parça beyaz ham mermerden, minare gibi içi boş, merdivenli bir direk" diye tanımladığı Avrat Taşı'na dair yukarıdakilere benzer söylenceler anlatır: sütunun üzeride peri çehreli bir kız heykeli dururmuş; efsaneye göre bu kız heykeli yılda bir kez canlanıp bir feryat koparır, bunun üzerine uçan kuşlar yere düşermiş. Yine Evliya Çelebi'nin anlattıklarına bakılırsa tılsımli bir sütundu bu; Hazreti Muhammed'in doğumu sırasında gerçekleştiği söylenen büyük deprem sırasında sütun paramparça olduğu halde tılsım yüzünden dağılmadan ayakta kaldığını anlatıyor.

Bir Seyyahın Gözünden Arkadios Sütunu

Fransız seyyah Josephus Grelot'un Kral XIV. Louis'e 1681 yılında sunduğu İstanbul Seyahatnamesi'nde Arkadios Sütununun denizden çok iyi görüldüğünü belirtir ve sütuna dair ayrıntılı bilgiler verir. "Theodosios, Arkadios ve ardıllarının forsalarını barındırdıkları Kadırgalar Limanı (Kadırga Limanı)... ile karşı karşiya üstte geniş bir meydan yer alıyordu; ortasındaki güzel sütun hala varlığını korur. Ama şimdi, bazıları sütunun kaidesine dayanıp bu kısmı tamamen örtmüş evlerle dolmuştur" diye yazıyor. 17. yüzyılın ikinci yarısında forumun evlerle dolu olduğunu ve meydan özelliğini yitirdiğini anlıyoruz yazdıklarından. Sütunun üzerindeki süslemelerin, tasvirlerin çoğu hala duruyormuş: "Mermerden sütunun gövdesi, çepeçevre, Arkadios'un bir seferini betimleyen oldukça büyük boyutlardaki figürlerle bezenmiştir. Ancak Roma'daki Traianus Sütunu'nun üstündekiler kadar iyi korunamamıştır; ondan daha yüksektir ve tepeye kolayca çıkılabilmesi için, ondakine benzer bir merdiven oyulmuştur."

Ziyareti sırasında Grelot, anıtın tepesine çıkmanın mümkün

olmadığını belirtiyor, fakat tam olarak nedenini söylemiyor; hemen ardından Batılı bir seyyahın anıtın tepesine çıkma denemesinin mahallede nasıl da kargaşa yarattığından söz ediyor: "Adını vermeden geçiyorum, birkaç yıl önce, akıldan ziyade şansı çok olan bir seyyah, bu merdivenden yukarı çıkma izni almıştı. Tepeye vardığında, görünmemeye dikkat etmesi hususundaki uyarılara karşın pek ihtiyatlı davranmadı. Hatta daha da fazlasını yaptı; sütunun tepesine adını yazarak ve bastonunun ucuna bağladığı mendili sallayarak eğlenmeye başladı. O sırada mahalleden geçenlerle komşu evlerde oturanlar, sütunun tepesine çıkmış garip bir adam görünce, üstelik başındaki şapkayla bunun bir Frenk olduğunu fark edince çok şaşırdılar. Sokak birden bire insanlarla doldu, tüm mahalle heyecana kapıldı. Onun, sütunu diktirenin ruhu olduğuna ve eskiden heykelinin bulunduğu yeri almak üzere geri döndüğüne inanan bazı insanlar, koşa koşa bu yeni çehreyi görmeye geldiler. Bazılarıysa sadece, karılarının Hıristiyan bir Frenk tarafından görülmüş olabileceği düşüncesiyle kıskançlığa kapılıp, sütunun tepesine tırmanan bu cüretkâr adamı görmek için evlerinden dışarı uğradılar; onun, kadınların sarayına daha eğlenceli bir yerden bakmak amacıyla buraya çıktığını düşünüyorlardı.

Her biri, öfkenin yol açtığı farklı duygularla tahrike kapılıp sütuna doğru koştu ve Frenk'in içine girdiği evi kuşattı. Frenk hemen aşağı indirildi; yumruklar ve papuçlar (tekmeler) arasında subaşı, yani mahalle komiserinin evine götürüldü. Merakının bedelini ödetmek üzere, hemen falaka ve sopalar hazırlanmıştı. Zavallı Frenk, ayak tabanına en az elli sopa yedi. Durumu hemen öğrenen elçisi, bir çevirmenle subaşına armağan göndererek daha ileriye gitmemesini; Türkiye'nin geleneklerini bilmeyen bir yabancıyı sütuna sokanın ondan daha fazla suçlu olduğunu; öte yandan, bu adamın kötü bir niyet taşımadığı konusunda kendisine inanması gerektiğini ve ona yolladığı armağanla yalnızca bir çılgınlık olan bu hatanın bağışlanmasını istedi. Hem zaten bir ceza söz konusu ise, bunu zavallı yabancının değil, sütunun bekçisinin üzerine yıkmak gerekirdi. Gerçekten de, Frenk bir miktar para ödeyerek sopadan kurtuldu ve onun yerine sütunun bekçisi falakaya yatırıldı." Joseph Grelot, İstanbul Seyahatnamesi, çev. Maide Selen, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş.).

Mahallenin mahrem bir alan olduğunu bilmeyen ve hele ev içlerini görebilecek yüksek bir yere çıkmanın sonuçlarını kestiremeyen Batılı bir seyyahın başına gelenleri anlatan Grelot'un kendisi giyimi ve sakalı ile tam bir Osmanlı görünümüyle ve kentin yaşam tarzının farkında olarak rahatça dolaşıyormuş İstanbul'da. Osmanlı, daha doğrusu İslam

kentleri ile Batı kentleri arasındaki farkı bilmeyen bir batılı seyyahın başına gelenler, kamusal mekân kavramı etrafında düğümleniyor gerçektende. Osmanlı'da kamusal mekân, yani özel mülklerin dışında kentlilerin ortaklaşa kullandığı bir mekan kavramı yok. Batıda evlerin dışına, sokağa adım attığınızda kendinizi kamusal mekânda bulursunuz; fakat bir İslam kentinde mahalle arasındaki sokaklar mahalle sakinlerinin kullandığı mahrem alanlar sınıfına giriyordu. Bir yabancı hali ve tavrıyla hemen sırıtıyor zaten böyle bir mekânda ve Grelot'un anlattığı hikayede olduğu gibi olmadık davranışlarda bulunduğunda kargaşaya yol açması kaçınılmazdı.

Avratpazarı

Arkaios sütunu etrafında fetihten sonra satıcı ve alıcılarının kadınların oluşturduğu bir pazarın kurulması nedeniyle buraya avrat pazarı ya da avrat meydanı dendiği biliniyor. Avrat pazarlanı haftada bir gün kurulan semt pazarlarıydı. Arkadios sütunu etrafındaki pazar ise pazar günleri kuruluyordu. Buradaki Pazar yerinin Şehzadebaşı'ndaki Direklerarası'nın küçük bir benzeri olduğu ve bu özelliğini 20.yy başına kadar koruduğu bilinmektedir. 1905'de Avrat Pazarı'nın önündeki çatı kaldırılmış ve dükkanlar ortaya çıkınca eski özelliği kaybolmuştur. İstanbul'un çok sık yaşadığı yangın felaketleri de bu etkilemiştir. 1757'deki büyük yangında Cerrahpaşa, Davutpaşa semtleriyle birlikte buradaki Avrat Pazarı da yanmıştır.

Burasının kadın esirlerin satıldığı bir esir pazarının olmadığını bazı yazarlar altını çize çize vurgulasa da, kimi yazarlar semtte türbesi bulunan Bayram Paşa'nın Avrat Pazarı'ndaki hanında esirlerin de satıldığını yazmaktadırlar. Ayrıca 1960'lara kadar Davutpaşa Lisesi'nin karşısında ayakta kalan Esircibaşı Konağı'nın da burada esir ticaretinin yapıldığına işaret ettiği söylenmektedir.

Kadınlar Semti

Haseki ile Cerrahpaşa semtleri arasında kalan, Bizans'ın ana yolu Mese'nin üzerinde bulunan Arkadios forumunun ortasında dikili olan Arkadios Sütunu etrafında Osmanlı döneminde kadınların alıcı ve satıcı olduğu avrat pazarı kuruluyordu. Yirminci yüzyılın başlarına kadar burada avrat pazarının izlerine rastlamak mümkündü. Kimi yazarlara göre burada kadın esirlerin satıldığı mekanlar olduğu için bu yöreye avrat pazarı denmiştir. Her ikisi de mümkün. Avrat pazarının bir köşesinde belki de bir dönem esirler de satılıyordu. Ama bu pazaryeri esas önemini kadınların ticari faaliyete katıldıkları, mal alıp sattıkları kadınlar pazarı olmasından ediniyordu. Osmanlı kadınlarının

kamuya açık mekanlarla ilişkisi kısıtlı olduğu, dış mekanların çoğu erkekler tarafından kullanıldığı için, haftada bir kurulan bu pazarlar kadınların mekanı kullanmaları açısından önem taşıyordu. Kadınların bu semtte hem mekan kurucular hem de mekan kullanıcılar olarak önemli bir yer tuttuğunu civardaki tarihi yapılardan, sokak adlarından anlıyoruz.

Osmanlı toplumunda kadınların kamusal mekânla ilişkisini iki bakımdan özetlemek mümkün: Bu mekânları kullanan kadınlar ve mimari yapıların yapımına, kurdukları vakıf gibi hayır kurumları aracılığıyla destek olan kadınlar. Bir Osmanlı kentinde kadınlar açısından tek mekân yaratma aracı, vakıflar gibi hayır kurumları kurmaktı. Sultanın annesi, eşleri ya da kızları gibi hanedan kadınları, sosyal yaşama katkı sağlamak, zenginleştirmek için bir vakıf kurabiliyorlar ve kurdukları bu vakıf sayesinde külliyeler, imaretler, çeşmeler, hamamlar gibi kamunun kullanıma açık mekanlar yaptırıyorlardı. Yaptırdıkları bu yapılar sayesinde bir taraftan semt halkının hayır duasını alıyor, öte yandan kendi prestijlerini arttırıyor ve adlarını kalıcı kılıyorlardı. Bu vakıflar çoğunlukla kadın kullanıcılara hizmet veriyordu. Haseki semti bu açıdan diğer semtlere nazaran ön plana çıkıyor.

Haseki Hürrem Sultan külliyesinin inşa edilmesinden önce de bu semtte başka hayırsever kadınların olduğunu biliyoruz. Hastalarını dağlama yöntemiyle iyileştirdiği için Keyci Hatun olarak anılan bir kadın vakıf kurmuş ve avrat pazarında, İstanbul'un fethinden sadece otuz yıl sonra, 1485'de kendi adını taşıyan bir cami yaptırmıştır. Keyci Hatun'un, Haseki Caddesi, Nakşi Sokak'ta bugün de kullanılmakta olan bu caminin mihrabi önünde gömülü olduğu söylenmektedir. Bu cami etrafında gelişen mahalle de yine aynı adla anılmaktaydı. Dağlayarak tedavi eden anlamına gelen keyci sözcüğü zamanla tahrif edilerek keçi şeklini almış, cami ve etrafındaki mahallenin adı da Keçi Hatun'a dönüşmüştür. Gülbahar Hatun ve Gevher Sultan'ında bu semtte hatır kurumları yaptırdığı bilinmektedir.

Arkaios Sütunun bulunduğu ve avrat pazarının yoğunlaştığı sokak günümüzde de, Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Haseki Hürrem Sultan adına yaptırdığı külliyeye atfen Haseki Kadın Sokağı adını taşımaktadır. Evliya Çelebi, Haseki Camisi ve Külliyesi'nin Avratpazarı'nda yapılmış olmasının Kanuni'nin eşine gösterdiği bir incelik olduğunu belirtmektedir. Eşine gösterdiği saygi ve sevgiyi cisimleştirmek için sultan külliyenin yerini seçerken buradaki kadın etkisini dikkate almış olmalı.

Haseki Külliyesi içinde yer alan ve 1550'de tamamlanan Haseki Darüşşifası, ilk kurulduğunda genel bir tedavi kurumu işlevi taşısa da daha sonra çoğunlukla kadınlarla ilgili bir kuruma dönüşmüştür. Kaynaklar bu kurumun 1843'de sadece kadınlara tahsis edildiğini yazıyor. Bir ara fahişelerin tutulduğu zindan işlevi bile görmüş. Daha sonra 1848'de Darüşşifa, kimsesiz, evsiz barksız, bakıma muhtaç kadınların tedavi edildiği bir hastaneye dönüştürülmüştür. 1869'da Zaptiye Müşiriyeti'ne (dönemin emniyet teşkilatına) geçen Darüşşifa, kadın tutukluların tutulduğu kadınlar hapishanesi haline getirilmiş ve Nisa Tevkifhanesi adını almış. O vakitler halk arasındaki adı Haseki Zindanı'ymış. Daha sonra bu tevkifhanenin bir kısmına yatak yerleştirilerek tutuklu olan kadınlara sağlık hizmeti verilmeye başlanmış. Zaman içinde yatak sayısı arttırılarak dışarıdan gelen kadın hastalara da tedavi imkânı sunulmuş.

Kadın mahkumlar Sultanahmet'te yaptırılan Nisa Tevkifhanesi'ne taşınınca, harap durumundaki Darüşşifa'ya düşkünler kabul edilmeye başlanmış. Darüşşifa'nın yetersiz ve bakımsız olması nedeniyle çevredeki binaların ve arazilerin istimlak edilmesiyle bugünkü Haseki Hastanesi'nin oluşmasına yol açan süreç başlıyor daha sonra.

1913'de onarımı tamamlanan Darüşşifa bir ara akıl hastalarının gözlem ve tecridi için de kullanılmıştır. 1946'da yeniden onarılarak poliklinik olarak kullanılmaya başlamış, 1963-74 yılları arasında gerçekleştirilen restorasyon çalışmasından sonra tüm külliye hastane bünyesinden çıkarılarak, Vakıflar İdaresi tarafından Diyanet işleri başkanlığına kiralanmıştır. Günümüzde ise külliye 2010 Avrupa Kültür Başkenti kapsamında yoğun bir restorasyon çalışması geçirmektedir.

Haseki semtindeki kadın izlerini Cumhuriyet sonrasında görmek mümkün. Cumhuriyet'in ilk yıllarında buradaki hastane Şehremaneti Nisa Hastanesi adını taşıyordu. 1930'larda ise Haseki Kadınlar Hastanesi adını almıştır.

Cuma günleri semtimizde kurulan Cuma Pazarı yine yoğun olarak kadın alıcıları çekiyor kendine. Sokaklar, çevredeki yiyecek içecek satan dükkanlar kadınlarla dolup taşıyor.

Cuma Pazarı

İstanbul'un eski semtlerinde avrat pazarı tabir edilen, alıcı ve satıcılarını genellikle kadınların oluşturduğu semt pazarlarının kurulduğunu, bu pazarların bir kısmının günümüzde de devam ettiğini biliyoruz, tabi artık bu pazarlar avrat pazarı olarak anılmiyor.

Tophane ile Fındıklı arasında bölge, Salı günleri kurulan avrat pazarı nedeniyle daha sonra Salıpazarı adını almıştır. Fatih'te Fethiye Camii'nin bulunduğu yerde de Çarşamba günleri avrat pazarı kuruluyordu; bundan dolayı bu semt zamanla Çarşamba adıyla anılmaya başlandı. Günümüzde de kurulan çarşamba pazarı aslında bu eski pazarın devamı niteliğinde. Galata'da Perşembe günleri kurulan avrat pazarı, zamanla günümüzdeki Haliç kıyısındaki Perşembe Pazarı'na dönüşmüştür.

Cerrahpaşa yöresinde ise Pazar günleri Arkadios Sütunu civarında avrat pazarı kuruluyordu. Günümüzde ise bu semtte cuma günleri Cuma Pazarı kurulmaktadır. Pazarın belediye tarafından çizilen sınırları her ne kadar Arkadios Sütunu'nun yer aldığı Haseki Kadın Sokağı içermese de halen bu sokakta Cuma günleri kendi ürettikleri ürünleri, çeşitli yiyecek maddelerini satan ve belediyeye tezgâh kirası verecek gücü olmayan tek tük kadınlara rast gelmek mümkün.

Cuma pazarı oldukça geniş bir alanı kaplıyor ve İstanbul'un pek çok yerinden çoğunluğu kadın olan alıcıları kendisine çekiyor. Her hafta tekrar edilen bir koşuşturma. Pazar'ın kurulması Perşembe akşamından başlıyor. Akşamın alacakaranlığında iki ayak üzerinde yürüyen dikdörtgen kabuklu, dev kaplumbağalanı andıran karaltılar beliriyor sokaklarda. Dikkatlice baktığınızda bunların, depolandıkları yerlerden pazarın kurulacağı sokaklara tahta tezgâhları sırtlarında taşıyan hamallar olduklarını fark ediyorsunuz. Ayrıca pazarın kurulacağı sokaklarda yaşayanlar perşembe akşamı otomobillerini park edecek başka sokak bulmak zorundalar; çevredeki sokaklarda bir otomobil yığışması yaşanıyor. Haftanın en azından bir günü semtin pazar bölgesi otomobillerden arınmış, insan-yoğun bir bölgeye dönüşüyor böylelikle.

Oturduğumuz sokağı dik kesen Darüşşifa Sokak, pazarın kapladığı dörtgen alanın kenarlarından biri. Bu dörtgen alan Kızılelma, Millet ve Hekimoğlu Ali Paşa caddeleriyle çevrili. Ara sokaklar, bir hipermarketin belirli ürünlerinin satıldığı reyonları andırıyor adeta. Her tür malı bulmak mümkün pazarda. Hatta bir ara yine bizim sokağın başında korsan kitap satıcıları tezgâh açmaya başlamıştı. Bu durum oldukça garip gelmişti bana; bir taraftan hükümet korsanlarla mücadeleye girişiyor, korsan cd, kitap üreticilerinin depoları basılıyor; ama öbür taraftan yerel yönetimin izniyle bir semt pazarında korsan kitap satılabiliyor. Uzun zamandır ortalıkta görünmüyor korsancılar. Sokağımızın başındaki tezgâhında giyim eşyaları satan pazarcı Ali, belediyenin artık onlara izin vermediğini söyledi.

Hemen yanı başımızdaki Darüşşifa sokakta genellikle giyim eşyası satan satıcılar var. Pencereyi açtığımda içeri tüm sokağın gürültüsü, canlılığı doluyor; pazarcıların sesleri, yanı başımızdaki pide fırınından gelen ekmek kokularıyla karışıyor ve kentin içinde kent ile birlikte yaşadığını duyumsatıyor insana.

Pazarcı Ali, yaklaşık otuz yıldan beri burada tezgâh açıyormuş; daha öncesini hatırlamıyor, ama bu pazarın çok eskilere dayandığını belirtiyor. Daha önceleri sebze ve meyve satılıyormuş bu sokakta; sonra giyim eşyasına dönmüş pazarcılar. Sebze ve meyve satıcılarına göre daha fazla kira bedeli ödüyorlarmış tezgâhlarına.

Pazarımız giderek çok uluslu bir pazara dönüşüyor. Afrikalılara ve Çinlilere rastlıyorum ara sıra. Bizim sokağın başında, Ali'nin hemen yanında tezgâh açan ve Çin malları satan Çinli kadini epeydir görmüyordum. "Nereye gitti?" diye sordum pazarcı Ali'ye; "Bir Türk ile evlendirdik" dedi; müstakbel damada gerekli uyarıyı da yapmış: "Kızı üzmeyeceksin ha!" Pazar aslında mahalle içinde, mahalleye eklemlenmiş bir mahalle gibi. Birbirine komşu olan tezgâhlar arasındaki dayanışma pazarın kurulmaya başlandığı sabahın erken saatlerinde başlıyor; herkes birbirine malların taşınmasında, tezgâhların düzenlenmesinde yardım ediyor, sonra da birlikte kahvaltı yapıyorlar. Hatta Çinli pazarcı örneğinde olduğu gibi birbirlerine çöpçatanlık yapanlar bile var. Sonra akşam tekrar tezgâhlar toplanıyor ve bir sonraki Cuma günü buluşmak üzere ayrılıyorlar. Bir bakıma satıcılardan oluşan göçebe bir mahalle kuruluyor semtimizin sokaklarında ve bu göçebe mahalleyi ziyarete gelenlerle birlikte semtin nüfusu Cuma günleri bir hayli kabarıyor.

Pazarın müşteri profili gün içinde değişiklikler sergiliyor. Sabahın erken saatlerinde genellikle işe giden kadınlar giysi satan tezgâhlarda yığılı malları aceleyle karıştırıyorlar. Bir de bu saatlerde pazarı ziyaret eden turistler yine giysilere pek rağbet gösteriyorlar, onların pek telaşı yok ama. Öğleden sonra Pazar giderek yoğunlaşmaya başlıyor. İstanbul'un çeşitli semtlerinden, illerden gelen kadınlar sırasıyla tüm sokakları ziyaret etseler de daha çok giysi satan tezgâhların önünde birikiyor, tezgahların üzerindeki giysi yığınları arasında kazılar yapmaya pek bayılıyorlar. Akşama doğru, fiyatların düşeceğini bilen semt sakinleri özellikle sebze ve meyve satıcılarının bulunduğu sokakları kolaçan ederek ucuz tezgâhları bulmaya çalışıyorlar; bu yüzden pazarın kalabalığı zirve yapıyor bu saatlerde.

Pazar içinde insanlar tezgâhlar arasında zigzaglar çizdikleri için eğer acele bir işiniz varsa hızla ilerlemeniz pek mümkün değil. Yolunuz,

nasıl hareket edeceğini kestiremediğiniz birileri tarafından sürekli kesiliyor ve siz de sinirlenmemek için kendinizi zor tutuyorsunuz; mecbur kalmadıkça cuma günleri pazarın içindeki sokakları kullanmamaya çalışıyoruz.

Semte yeni taşındığımızda pazarın içinden eve ulaşmaya çalişan, ancak tüm referans noktalarını yitiren eşimin yolu bulmakta bayağı zorluk çektiğini biliyorum. Üzerleri tentelerle kaplanan sokaklar birbirlerine benziyor ve semte yabancıysanız şayet, hangi sokakta olduğunuzu tahmin edemiyorsunuz.

Akşam yediye doğru pazarcılar tezgâhlarını toplamaya başlıyor. Zabıtalar satışa devam eden, toplama işini ağırdan alan pazarcıları uyarıyorlar durmadan. Zamanında toplamayan tezgâhın fotoğrafını çeken zabıtalar bir sonraki hafta ceza olarak o tezgahı açtırmıyorlar. Pazar toplandıktan sonra sokaklar her türlü atıkla kaplı çöplüğe dönüşüyor. Atıklar arasından çürük sebze ve meyveleri toplayan kent yoksullarını görmek üzüyor insanı. Çoğunlukla kadın olan bu çürük meyve ve sebze toplayıcıları pazarın en son müşterileri. Gece geç saatlere kadar belediye çalışanları çöpleri topluyor ve sokakları bol suyla yıkıyorlar. Pazar kurulan semtler, haftada bir kez sokakları bol suyla yıkanan ayrıcalıklı semtlerden.

Pazarın kurulduğu sokakların giriş katlarında oturanların çoğunlukla Cuma günleri sıkıntılı anlar yaşadıklarını, camlarına astıkları "demirlere ip bağlamak yasaktır" gibi uyarılardan anlıyoruz. Pazarcılar bina yüzeylerinde tentelerin iplerini bağlayacak çıkıntı aradıklarında hemen pencere demirlerine yöneliyorlar.

Pazar semtin ara sokaklarına kurulduğu için yangın, deprem gibi felaketler açısından da olumsuz bir durum yaratıyor açıkçası. Bir yangın durumunda itfaiyenin bu sokaklara girebilmesi neredeyse imkânsız. Allahtan pazarın kurulduğu Cuma günleri böyle bir durum yaşanmadı şimdiye kadar. Ama geçen sene bir yaz günü pazarla ilişkili bir yangına da tanıklık ettik. Arka sokakta bir apartmanın kör duvarına bitişik olarak istif edilen Pazar tezgâhlan her nasılsa yanmaya başlamış; alevler apartmanın ziftle kaplı yüzeyinden tırmanarak çatıya kadar ulaşmış ve çatı katının kısmen yanmasına yol açmıştı. İtfaiye zamanında müdahale ederek daha fazla hasarın oluşmasını engellemişti. Böyle bir yangının Cuma günü olmaması semt için büyük bir şanstı.

Alışveriş merkezlerinden çok önce semt pazarları vardı; yerel halk temel tüketim maddelerini haftada bir kurulan bu semt pazarlarından

karşılardı. Semt pazarları başka bir zaman ve mekâna ait, tüketim çılgınlığının henüz ortaya çıkmadığı dönemlere ait oluşumlar. Ama tüketimin toplumsal faaliyetin merkezini işgal ettiği günümüzde semt pazarları da dönüşmeye başladı; satılan ürünler çeşitlendi; artık her türlü markayı buralardaki tezgâhlarda bulmak mümkün. Pazarcıların çoğunda slip makinesi olduğu için kredi kartıyla alışveriş bile yapılabiliyor. Modern tüketim katedralleri olan alışveriş merkezlerinde yaşanana benzer tüketim çılgınlıkları semt pazarlarına da sirayet etti; aynı şekilde insanlar bu pazarları, tüketim dininin hac vecibesini yerine getirmek için mutlaka ziyaret edilmesi gereken yerler olarak hissetmeye başladılar. Komşu illerdeki kadınların bu pazarlara otobüs turları düzenlediklerini duyuyoruz. Cuma pazarı da bu açıdan ziyaret edilmesi gereken kutsal tüketim mekânlarından biri artık.

Mahallenin Delileri

Kızılelma Caddesi'nin Cevdetpaşa Caddesi ile kesiştiği taksi durağına takılıyor çoğunlukla. Elinde eski bir otomobilden çıkma direksiyon ile Kızılelma Caddesi'nde araba sürer gibi yaparken görüyorum bazen; yaşı otuz beşin üstünde olmalı; zayıf olduğu için yaşından daha genç gösteriyor. Geçen gün Kızılelma Caddesi üzerinde yine ona rastladım; bu kez nereden bulduysa izci kıyafeti vardı sırtında; boynuna astığı trampetini çalarak uygun adım caddenin kenarında yürüyordu. Cadde esnafı ve yoldan geçenlerin bir kısmı bu tek kişilik resmigeçit parodisini gülümseyerek izliyor, çoğunluk ise aldırmadan yoluna devam ediyordu. Birden karşı kaldırımda bu olaya hiç de kayıtsız kalmayan, hatta çok da ciddiye alan birini gördüm. Bir askeri tören ciddiyetiyle hazır ola geçip sağ eliyle asker selamı veren bu kişinin semtimizin bir başka delisi olduğunu fark ettim. Delilerimizden biri tek kişilik bir resmigeçit düzenlerken, bir diğeri ise bu resmigeçidi ciddiye alan tek kişi olarak gerekli saygıyı gösteriyordu. Deliyi yine bir deli anlıyor diye geçirdim içimden. Biz akıllılar bu gösterinin aktörleri değildik, sadece izliyorduk. O kadar alıştık ki seyirci olmaya, televizyon seyretmediğimiz zamanlarda gündelik hayat içinde gözlerimiz hep seyirlik bir olay arıyor.

Gündelik hayatın gerektirdiği, rutine bağlanmış tekrarlar içinde debelenip dururken, kısa bir değişiklik yaratacak bir olayın çıkmasını bekliyoruz; ama bu olayın katılımcıları değil de daha çok seyircileri olmayı yeğliyoruz. Koskoca bir adamın çocuk gibi trampet çalarak caddede yürümesi bu tuhaf, alışıldık olmayan olaylardan biriydi. Bizler de biraz seyrettikten sonra can sıkıcı gündelik işlerimize devam ettik.

Sonra Teneke Trampet geldi aklıma; Alman yazar Günter Grass'ın aynı adlı romanından uyarlanmış bu filmde Oscar yetişkin olmak istemeyen ve büyümesini altı yaşında durdurmuş bir çocuktu. Film Almanya'da Nazilerin yeni yeni palazlandığı dönemde geçiyordu. Filmin bir sahnesinde Oscar'ı, Nazilerin trampetler eşliğinde uygun adım resmigeçit yaptığı alandaki tribünlerin altına gizlenmiş, töreni izlerken görürüz. Yanından hiç eksik etmediği kendi trampetini bozuk bir ritim ile çalarak Nazilerin düzenli, uygun adım yürüyüşlerini bozguna uğratmış ve sonunda da törenin darmadağın olmasına yol açmıştı.

Mahallemizin delisinin ise trampetiyle, biz "akıllıların" her gün hiç bıkmadan usanmadan tekrarladığımız "akıllı" işlerimizi kısa süre olsa da bozguna uğrattığını düşünüyorum. Hepimizin içinde olduğu, yaşadığı gündelik hayatın sıkıcı tekrarlarını bozarak, yitirdiğimiz çocukluğumuzu ve yeni, neşeli bir hayatın çok da uzakta olmadığını hatırlatmıştı bizlere.

Kaynakça

Behar, Cem. A Neighborhood in Ottoman Istanbul: Fruit Vendors and Civil Servants in the Kasap İlyas Mahalle, State University of New York Press, Albany, 2003.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (8 cilt). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.